THE KASHMIR SERIES OF TEXTS AND STUDIES

NO. LXXV.

LOKAPRAKASHA

OF

KSHEMENDRA

EDITED

BY

PT. JAGADDHAR ZADOO Shastri, M. A., M. O. L.
Superintendent Archaeology Research & Museum Department,
His Highness's Government,
Jammu & Kashmir, SRINAGAR.

Published under the authority of the Government of
His Highness Rajarajeshvara Maharajadhiraja
Sri Maharaja Hari Singhji Bahadur
G. C. S. I., G. C. I. E., K. C. V. O., LL. D.
Maharaja of Jammu & Kashmir.

SRINAGAR,
PRINTED AT THE PIONEER PRESS.
1947 A. D.

ॐ

काश्मीर-संस्कृतग्रन्थावलिः ।

ग्रन्थाङ्कः ७५

लोकप्रकाशः

क्षेमेन्द्रविरचितः ।

श्रीराजराजेश्वर-महाराजाधिराज-कश्मीरनरेन्द्र
श्रीहरिसिंहजी-बहादुराज्ञया
रिसर्च-कार्यालयाध्यक्ष-पण्डित-जगद्धरजाडूशास्त्रिणा
कार्यालयस्थेतरसंपादकपण्डितसहायेन
संशोधनादिसंस्करणोत्तरं
संपाद्य

श्रीनगरे 'पायोनियर' मुद्रणालये मुद्रापयित्वा
प्राकाश्यमुपनीतः ।

कश्मीर-श्रीनगर

संवत् २००४ सन ईस्वी १९४७

'अस्य ग्रन्थस्य मुद्रापणाद्यधिकाराः
प्रोक्तमहाराजवर्य्यैः स्वायत्तीकृताः सन्ति'

BOARD OF EDITORS

1. Pt. J. D. Zadoo Shastri, M. A., M. O. L.
2. Dr. S. N. Sharma Shastri, Acharya, D. O. C., Vidyavaridhi.
3. Pt. Sri Kanth Shastri., B. A., H. H.

(All rights reserved)

Published by Pandit Jagaddhar Zadoo Shastri, M. A., M. O. L.
For the Research Department,
Jammu and Kashmir Government,
SRINAGAR.

LOKAPRAKASHA

Ascribed to Kshemendra.

FOREWORD

The high-sounding title LOKAPRAKASHA—light of the world—should not mislead the reader. It may have been a guide book for everyday transactions for people during the Mohammedan period in Kashmir in the 17th century A.D. As the study of the book reveals it has been initially a mere compendium of the legal documents pertaining to selling and mortgaging of the immovable property such as land, houses, shops and gardens etc., lending and borrowing of money, matrimonial alliances, dowries, endowments to temples and other sundry matters of public interest, A few closing chapters of the book throw a little light on Kashmir Geography, calculation of time and mythical topography of the universe which is evedently borrowed from the

Puranas.

The book has been ascribed to Kshemendra, who is very well known to have lived in the early years of the 11th century A.D. Possibly there may have existed some one of the name of Kshemendra who is the author of the present work and may have lived in Kashmir during the time when Kashmir was under the suzerainty of Shah Jahan or under the prosperous rule of Zainu-l-'abidin, who are very often mentioned in the documents which we come across in the body of the book.

It may not be out of place to mention here that Kshemendra, the author of the Deshopadesha and Narmamala, published as No: XL in the Kashmir series of Texts and Studies, is all over known as a versatile writer. He was a great satirist. He did not spare even the Diksha-Gurus of his time. His compositions reveal a great hatred for the community of Kayasthas or men of clerical profession. A good number of verses found in the Deshopadesha and Narmamala, which exaggerate the

excesses of the clerks during his time, are also met with in the present text. There are some of the beautiful Shlokas and prose passages in Lokaprakasha which are most probably borrowed from the writings of Kshemendra and as a mere superficial study would easily reveal it, they present a bold contrast to the defective style and grammatically incorrect language in which the nine-tenths of the Lokaprakasha are written.

I would hazard a remark here that there must have been a hand book of legal documents in Sanskrit written by Kshemendra which some shrewd petition-writer of the 17th century, during the Mohammedan rule in Kashmir, strung. together for the convenience of the document-writers, facilitating their work by changing the language of high standard (and consequently unintelligible to common people who through alien, repression headlong neglected the study of Sanskrit language), into one that was, though defective, ungrammatical and admixture of Kashmiri and Persian, in use in the

offices and Law Courts of the then rulers. However we leave it for future study of the scholars.

The text under edition is based on:-

(क.) This is a forty years old Devanagari transcript made out by Pandit Sahaja Bhatta late of this Department, from his own manuscript of the Lokaprakasha.

(ख.) This is a manuscript in Sharada script borrowed from the Deccan College Library, Poona, No other details are available in the office of these manuscripts.

A critical study of the text, which, it is hoped, if carried on patiently and laboriously, will furnish ample useful material for a chronicler interested in the history, athnography and the language of Kashmir of the times of Shah Jahan and Zainu-l-'abidin. This would necessitate a patient study the results of which would constitute a separate volume to be published later on in the Kashmir Series of Texts and Studies.

Dated, Srinagar the 20th September, 1947.

J. D. Zadoo.

संख्या	विषयः	पृष्ठे	संख्या	विषयः	पृष्ठे
१	ग्रन्थावतरणिका	१	२२	पशुवैद्याः	४
२	ब्राह्मणादीनां चतुःषष्टिर्नामानि	२	२३	विद्वद्भेदाः	,,
			२४	गुरुभेदाः	,,
३	चक्रवर्तिप्रशस्तिः	,,	२५	तैलिकभेदाः	,,
४	पतिनामानि	,,	२६	नटकभेदाः	,,
५	विषयपतिनामानि	,,	२७	शस्त्रभेदाः	५
६	डाम्बरपतिनामानि	,,	२८	सेनाभेदाः	,,
७	अन्तःपुराधिक०	,,	२९	चण्डालादयः	५
८	राजधानीद्वाररक्षि०	३	३०	सेतुभेदाः	,,
			३१	धातुघट्टकाः	६
९	पुरकार्यकर्तृनामानि	,,	३२	धान्यविशेषाः	,,
			३३	सुराविशेषाः	,,
१०	तल्पनामान्तराणि	,,	३४	गव्यविशेषाः	,,
११	आसननामान्तराणि	,,	३५	भूषणभेदाः	,,
			३६	लेखनसामग्री	७
१२	अलंकारनामान्तराणि	४	३७	लेखकलक्षणम्	,,
			३८	गायकभेदाः	,,
१३	पत्रनामान्तराणि	,,	३९	वादकनिरूपणम्	७
१४	मण्डपभेदाः	,,	४०	तक्षकारभेदाः	,,
१५	वणिग्भेदाः	,,	४१	पूजासम्भारः	८
१६	गोपालनामानि	४	४२	प्रासादभेदाः	,,
१७	पौष्पिकभेदाः	,,	४३	उपवीतनामानि	,,
१८	रजकादयः	,,	४४	विहारस्थानानि	८
१९	भाण्डाग्रहारका	४	४५	शृङ्गारचिन्हनिरू०	,,
२०	वैद्यभेदाः	,,	४६	आरण्यवल्ल्यः	,,
२१	पण्डितभेदाः	,,	४७	पुष्पविशेषाः	९

संख्या	विषयः	पृष्ठे
४८	गृहसम्भारः	९
४९	केशनामान्तराणि	१०
५०	मध्वम्भोजहरिपदार्थाः	१०
५१	पात्रविशेषाः	,,
५२	तृणादीनि	,,
५३	कर्पासयन्त्रादीनि	,,
५४	व्रीहिभेदाः	११
५५	सेनाचक्रादयः	,,
५६	घोटकादयः	,,
५७	अङ्गप्रत्यङ्गानि	,,
५८	धातवः	,,
५९	शालाभेदाः	१२
	द्वितीयः प्रकाशः	
६०	हुण्डिकामतम्	१३
६१	चीरिकाभेदाः	,,
६२	पट्टकभेदाः	,,
६३	मध्यस्थभेदाः	१४
६४	दीनारहुण्डिका	१४
६५	धान्यहुण्डिका	१५
६६	यवगोधूमहुण्डिका	१६
६७	क्रियाकारहुण्डिका	१७
६८	गोटिकाहुण्डिका	१८
६९	दीनारचीरिका	१९
७०	लागनचीरिका	२०
७१	बन्धचीरिका	२१
७२	प्राचीरिका	२२
७३	लागनचीरिका	२३
७४	बकुलचीरिका	२४
७५	अवलागनवाटकचीरिका	२६
७६	लाभवाटकचीरिका	,,
७७	दान्तवाहनचीरिका	२७
७८	गोहिकाचीरिका	२८
७९	निर्लेपचीरिका	२९
८०	पशुसंरक्षणचीरिका	३०
८१	विक्रियचीरिका	३१
८२	वाक्योट्टङ्कनचीरिका	३२
८३	उट्टङ्कनप्रसादचीरिका	३३
८३	वाक्यकर्णिकाचीरिका	,,
८५	प्रसादभूर्जम्	३४
८६	प्रसादक्रियाकारलेखः	३५
८७	क्रियाकारचीरिका	३८

संख्या	विषयः	पृष्ठे	संख्या	विषयः	पृष्ठे
८८	वाक्यविक्रियभूर्जः	३६	१०८	गोबन्धनस्थानानि	५४
८९	नियमनचौरिका	,,	१०९	पुत्रनामानि	,,
९०	ग्राह्यचौरिका	,,	११०	मन्दिरनामानि	,,
९१	मध्यमविहारीक-रणचौरिका	४१	१११	कारनामानि	,,
			११२	किङ्किन्यादयः	,,
९२	आज्ञाचौरिका	४२	११३	मूषकभेदाः	,,
९३	आगमनचौरिका	४३	११४	मन्दविसर्पिण्या-दयः	,,
९४	आज्ञाचौरिका	,,			
९५	स्थावरधानुष्क-चौरिका	४४	११५	मीनादयः	,,
			११६	दीनारादीनि	,,
९६	उन्मोचनवाटक-चौरिका	४५	११७	कुमार्यादयः	५५
			११८	दूतक्षादयः	,,
९७	गुरुटीचौरिका	४६	११९	दर्वीविशेषाः	,,
९८	लिखनक्रियाका-रचौरिका	४७	१२०	घनादिभेदाः	,,
			१२१	गन्धादयः	,,
९९	परित्यागचौरिका	४९	१२२	भुवनादयः	,,
	तृतीयः प्रकाशः		१२३	कथनप्रकाराः	,,
१००	गृहसंभारनाना-पदानि	५१	१२४	शलभादयः	५६
			१२५	लौनिकानिरूपणम्	,,
१०१	लवणभेदाः	५२	१२६	तैलवणिक्नि०	,,
१०२	फलनामानि	५३	१२७	मैरवविक्रीतृनि०	,,
१०३	पादत्राणभेदाः	,,	१२८	शक्तिनिरूपणम्	,,
१०४	प्रतरणभेदाः	,,	१२९	दुर्जननिन्दनम्	५७
१०५	करण्डभेदाः	,,		**चतुर्थः प्रकाशः**	
१०६	विलासिनामानि	,,	१३०	कायस्थनिरूपणम्	५८
१०७	विलासिनीनामानि	,,	१३१	सभालक्षणम्	,,

संख्या	विषयः	पृष्ठे	संख्या	विषयः	पृष्ठे
१३२	द्वाराधिपलक्षणम्	५९	१५१	भूहरणदोषः	६८
१३३	कम्पनाधिपलक्ष०	,,	१५२	प्रतिज्ञापालनम्	६९
१३४	अश्वपतिलक्ष०	,,	१५३	देवयजनपट्टकः	७०
१३५	अक्षौहिणीलक्ष०	,,	१५४	चतुःषष्टिर्वर्ण-जातयः	,,
१३६	नगराधिपलक्ष०	,,			
१३७	विषयभेदाः	६०	१५५	भूर्जप्राशस्त्यम्	७२
१३८	कश्मीरदेशः	,,	१५६	अन्योक्तयः	७३
१३९	विषयाधिपतिः	,,	१५७	कालकलनानि०	७४
१४०	हट्टपतिः	६१	१५८	विषयकलनानि०	७६
१४१	चौरपतिः	,,	१५९	कलिमाहात्म्यम्	७९
१४२	सप्त लोकाः	,,	१६०	साक्षिनिरू०	८०
१४३	लोकाधिपतिनि०	,,	१६१	ब्राह्मादिपुर-विभागः	८१
१४४	सेनाधिपतिनि०	,,			
१४५	शिरश्चौरिका-विज्ञप्तिः	,,	१६२	पातालपरिमाण-विभागः	८२
१४६	पदार्थलेखार्थ-समक्षा	६२	१६३	मेरुपर्वतपरिमाणम्	८३
१४७	पलायनविज्ञप्तिः	६५	१६४	समुद्रद्वीपपरि-माणम्	८३
१४८	दिव्यशपथवा-क्यचौरिका	,,	१६५	लोकालोकपर्वतः	८५
१४९	दक्षिणाप्रतिपाद-नपट्टकः	६६	१६६	ग्रहमण्डलप-रिणाहः	८६
१५०	भूमिदानमाहा-त्म्यम्	६८	१६७	लोकपरिमाणम्	८७
				ग्रन्थसमाप्तिः	८८

—=:※※०※※:=—

लोकप्रकाशः

क्षेमेन्द्रविरचितः ।

ज्वलदनलगलत्कपालचन्द्र-
द्रवदमृतोत्सवसम्भ्रमो[1]त्सवाय ।
परहितपिहितान्तरालरोह-
क्षपनपथाय नमो नमः शिवाय ॥ १ ॥
विश्वबोधविधातारं विश्वविज्ञानविग्रहम् ।
विश्वरूपं परं नत्वा विश्वेशं शिवमव्ययम् ॥ २ ॥
पराशरसुतो व्यासो वेदव्यासो महामुनिः ।
तस्य शिष्यो महाबुद्धिः क्षेमेन्द्रो नाम विश्रुतः ॥ ३ ॥
तेन तस्य प्रसादेन नानाशास्त्रोदितं परम् ।
लोकप्रकाशकमिदं कृतं लेखसमुच्चयम् ॥ ४ ॥
येन वि[2]ज्ञातमात्रेण सर्वज्ञत्वं प्रपद्यते ।
तदेवं कथयिष्यामि श्रुत्वा चैवावधारयेत् ॥ ५ ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो बलवराश्च ये ।
तेषां नाम चतुःषष्टिवर्णो वर्णान्तराणि च ॥ ६ ॥
ब्राह्मणश्च द्विजश्चैव वेदवेदान्तपारगः ।
हिरण्यगर्भश्चतुर्थो भीम[3]श्चैव तु श्राद्धभुक् ॥ ७ ॥
ऋत्विजो याज्ञिको यज्वा सामन्ता भट्ट उच्यते ।
त्रिसन्ध्योपासकश्चैव विप्रश्चैव पुरोहितः ॥ ८ ॥

१ 'तो' ख. पाठः । २ 'विज्ञान' ख. पाठः । ३ 'भीमाश्चै' ख पाठः ।

विबुधः सस्यपालश्च ऋतुदण्डी पवित्रभृत् ।
आदिवर्णश्च वर्णाङ्गो योदन्तः साम उच्यते ॥ ९ ॥
चतुर्विंशतिनामानि ब्राह्मणस्य महात्मनः ।
इत्थं राज्ञां प्रवक्ष्यामि जातिं नाम यथाक्रमम् ॥ १० ॥

तत्र शीतकरशेखरहरहसितसितच्छदच्छवियशः-परिपूरितदिगन्तरालतर(ल)लक्ष्मीवशीकरणकोविद–विदलितरिपुचक्रचक्रवर्त्युत्तमलोकपालश्रीमदमुकशाहामुक-सुरत्राणराजदेवपादः । अत्र सर्वे विज्ञापयन्तिः–

भूपतिः । नरपतिः । हयपतिः । गजपतिः । नृपतिः । भूपः । भूपालः । राजा । राजलक्ष्मपालः । क्षत्रियः । क्ष्मापुरन्दरः । क्ष्माचन्द्रः । राजानकः । राजमहत्तमः । द्वारपतिः । कम्पनादिपतिः । हट्टपतिः । कोट्टपतिः । चौरपतिः । लोकादिपतिः ।

विषयः । विषयादिपतिः । सेनादिपतिः । द्रङ्गादिपतिः । सचिवः । सचिवादिपतिः ।

डामरः । डामरादिपतिः । तन्त्रपतिः । मन्त्रपतिः । शस्त्रदारकः । सेल्लाहदारपतिः । प्रत्तप्रतीहारः । सौरङ्गिकः । भोप्रतीहारः । लाप्रतीहारः । भगवच्छालीयः । भगवत्परिपालकः । कोष्ठादिपतिः । कोराक्षिकः । गञ्जवरः । गञ्जादिपतिः । दौवारिकः । सूपकारः । लेखहारः । प्रतीहारः ।

अन्तःपुरः । अन्तःपुरराक्षिकः ।

राजधानी । राजधानीद्वारराक्षिकः ।

---

१ 'कोट' ख. पाठः । २ 'दर' ख. पाठः ।

पुरम्। पुरपतिः। मन्त्री। पुरोहितः। राजपुरोहितः। अमात्यः। वन्दी। वेत्रवान्। नृपाङ्गनम्।

तल्पम्। शय्या। पर्यङ्कम्। शयनम्।

आसनम्। सिंहासनम्। मित्रासनम्। धर्मासनम्। भद्रासनम्।

अलङ्करणम्। मौलिः। नावीयकम्।

राजपुत्रः। सचिवपुत्रः। सांयात्रिकपुत्रः।

'छत्रं च पुण्डरीकं स्यादातपत्रं नृपप्रियम्।

अनुमत्संनिधानं च दौवारिकानुकेतनम्॥'

चामरम्। छत्रम्।

पत्रम्। रथ(ः)म्। विमानम्। कर्णोरथम्। यानम्। चतुरंतरम्[1]।

अस्थानमण्डपम्। क्रीडामण्डपम्। नृपमण्डपम्। नृपज्यामण्डपम्। मन्त्रीमण्डपम्। अगुप्तमण्डपम्। सचिवमण्डपम्। सर्वायुधमण्डपम्। भोजनमण्डपम्। युद्धमण्डपम्। श्रममण्डपम्। गोष्ठीमण्डपम्। प्रज्ञामण्डपम्। कपोतमण्डपम्। धात्रीमण्डपम्। अर्चनमण्डपम्। देवार्चनमण्डपम्। निमाजनमण्डपम्। गणनास्थानमण्डपम्।

अत्र सर्वे विज्ञापयन्तिः—

जूटकः। डिगजव्यालः। वस्तव्यः। कुटुम्बिकः। वणिक्। वाणिज्यम्। भाम्पतिः। कल्यपालः[2]। कन्दुकारः। वट्टुकारः। सौचिकः। सौनिकः। सौश्रीः।

---

१ 'चतुर' क. पाठः। २ 'कल्प' क. पाठः।

सुवर्णघटिकः । ताम्रघटिकः । लुहुरघटिकः[१] । स्फुटिकघटिकः । मणिहारः । फणिहारः । सेनासौनिकः ।

गौः । गोपालः । गोधारिकः । प्रस्तल्यः । पण्यवायिकः ।

पौष्पिकः । पर्णशालीयः । त्रपुघटिकः । कुराटिकः । कुटिकी ।

रजकः । रञ्जकः । कोष्ठीपालकः । कंप्रच्यालीयः ।

तुलामानभाण्डाग्रहारकः । तुलाचतुर्भाङ्गिकः । पञ्चशिखः । मुनिवन्तकम् ।

वैद्यः । भिषक् । शल्यहारः । व्यष्टीकः[२] ।

व्याख्यात्रिकपण्डितः । वेदपण्डितः । पाठ्यपण्डितः । विनापाठ्यपण्डितः । श्रमपण्डितः ।

अश्ववैद्यः । गोवैद्यः । गो-अश्वविद्यापण्डितः । मन्त्रव्याख्यापण्डितः । अभ्यासनपण्डितः ।

विद्वान् । प्राड्विवाकः । कविः । महाकविः । धनुर्विद्यापण्डितः । रावत्रः । कटुः ।

गुरुः । आचार्यः । आराद्यः । भगवदाचार्यः । भगवत्परिपालकः । कुलः । पञ्चकुलः । सूत्रपञ्चकुलः । कर्मस्थानीयः । अदत्तः । पूजकः । श्रोत्रियः

तैलवणिः । सुगन्धतैलवणिः । भाङ्गारिकः ।

विदग्धः । नटकः । नर्तकः । मार्दङ्गिकः । कादलिकः । रञ्जकर्मविदग्धः[३] । वीणापालकः । वंशी ।

---

१ 'लुहर' ख पाठः । २ 'याष्टी' ख.पाठः । ३ 'रज्जु' ख.पाठः ।

महेश्वरः । कंसस्थालीयः । वादित्रिकः । पञ्चवादित्रिकः । तुम्बावीणाधरः ।

धनुर्धरः। धनुकः[1] । कोदण्डः । चापम् । शरः । इषवः । भल्लबाणाः[2] । पतत्रिणः । मार्गणः ।

खड्गम् । असिपट्टम् । करवालम् । सौनन्दः खेटकः । स्फेटकः ।

तूणीमुखम् । ज्यागुणम् । शङ्खम् । त्रिशूलम् । शक्तिः । तोमरम् । मुद्गरम् । भिण्डिपालम् । परशुः । गदा । पट्टिसम् । कुन्तम् । वज्रम् । कुलिशम् । पादावरोहणम् । मुखरिकाः । अगुलम् । वर्म । चतुष्पथिकाः । सन्नाहम्[3] ।

महारथः । रथी । अश्वारोहः । यन्तः । यन्तापतिः ।

सेना । सेनामुखम् । गुल्मगणौ । वाहिनी । पृतना । चमूः । अनीकिनी । अक्षौहिणी । पद्मम् । महापद्मम् । शङ्खम् । महाशङ्खम् । कोटिः । दशकोटिः । लक्षम् । दशलक्षम । अयुतम् । सहस्रम् । दशसहस्रम् । शतम् । दशसंख्यैकम् ।

चण्डालः । श्वपचः । पुक्कसः[4] । जानङ्गमः । दाशः । धीवरः[5] । शाकुनिकः ।

वारिवारणम् । सेतुः[6] । सीमा[7] ।

---

१ 'धनुको' ख. पाठः । २ 'बल्ल' ख. पाठः । ३ 'सेनाह्यम्' क. पाठः । ४ 'पुक्कचः' ख. पाठः । ५ 'देवरः' ख. पाठः । ६ 'सी' ख. पाठः । ७ 'मः' ख. पाठः ।

अर्यस्कारः[1] । तच्चकारः । देवघाटकः । शकचः । दुःसेलः । भिस्सेलः । शिवघाटकः । कार्षिकः । कापालकः । लोडावनिः[2] । तुङ्गारिकः । कुद्दालिकः । निःश्रेणिः[3] । निःश्रेणिपालकः । गलगन्तकम् । परिपर्चनम्[4] । शूर्पकम् । स्तोकालोकम् । उदकुम्भम् । उदकवाहिनी । स्थाल्यम् । लेह्यालयम् ।

धान्यम् । कलमम् । स्थावरम् । चेत्रम् । सस्यम् । मुद्गाः । माषाः । मसूरम् । अपलप्रियङ्गमम् । यवाः । गोधूमम् । कलजातैलम् । तिलतैलम् । गुग्गुलबीजतैलम् । तथा कट्टुतैलम्[5] । अमृताख्यम् । पयोवीयः । चमितामिषम् । अपूपः[6] । पर्पटम्[7] । पुरोडाशः । बहुस्वादिकः । भोजनम् । कालेयकम् । लघुभोजनम् । मितभोजनम् ।

शीधुः । मद्यम् । सुरा । सुरापानम् । चौद्रम् । माचिकः ।

गव्यम् । घृतम् । सर्पिः । दधि । दुग्धम् । पयः । गवाङ्गिरसम् ।

कचवलया । कचकाशिनी । शिरोङ्गनम् । जुगिका । शिरोवेष्टनम् । प्रतानम् । डिङ्किका । नीरङ्गिका । काञ्चुकी । काञ्चुकम् ।

---

१ 'आय' क पाठः । २ 'लेडा' क. पाठः । ३ 'श्रीणि' क. पाठः । ४ 'पच' क. पाठः । ५ 'कट्ठ' क. पाठः । ६ 'आपूपः' क.पाठः । ७ 'पनम्' क. पाठः ।

अङ्गुलीयकम्[1] । अङ्गुटिका । भुजवन्तकम् । कङ्कणानि । कङ्कणानि[2] । वलयम् । हस्तिदान्तिके । अङ्गदम् ।

लेखकम् । भूर्जम् । कपटिका । काङ्गटिका । मषिका । मषीभाण्डम् । मषीपुष्करिणी ॥

'यमोऽपि वञ्चितो येन गकारान्तरलेखकम् ।
कलममायुधं यस्य तस्य देवोऽपि शङ्कते ॥
समानि समशीर्षाणि वर्तुलानि[3] घनानि च ।
मात्रासुप्रतिबद्धानि यो जानाति स लेखकः ॥
यदुज्ज्वलं चिरकृतं मलिनं स्वल्पकालिकम् ।
भग्नं[4] क्लिष्टाक्षरयुतं लेखकूटत्वमाप्नुयात् ॥
न लेखकेन लिखितं न दृष्टं साक्षिभिस्तथा ।
एवं प्रत्यर्थिनोक्ते[5] तु कूटलेख्यं प्रकीर्तितम् ॥'

पतिस्कन्दः । जायास्कन्दः । दवाम्रनिकः । कलगायनिकः । गायनिकः । गान्धारिकः । जल्लमल्लनिहलकः[6] ।

भक्तिकरः । भक्तिकारः । चित्रकारः । चित्रोपाद्यपः । चरेपदवायकः । चंवायकः । पंवायकः । तूर्णपट्टवायकः । कम्बलीवायकः[7] ।

तक्षकारः । नौः । नौतक्षकारः । क्रकचः ।

---

१ 'लीकम्' क. पाठः । २ 'णानि' क. पाठः । ३ 'वन्तु' क. पाठः । ४ 'भग्नो क्लिष्टा' ख. पाठः । ५ 'क्षतोक्तेन कूटलेखप्रवर्तकम्' ख. पाठः । ६ 'निहल्लकः' क. पाठः । ७ 'कम्भ' क. पाठः ।

क्रकचपालकः । इषुकः । इषुकारः । दावकः । कन्दावकः ।

स्नानम् । स्नपनम् । पुष्पम् । कुसुमम् । पूजा । बलिः । अर्घ्यम् । तोयम् । सलिलम् । पयः । धूपम् । दीपम् । समालभनम् । नैवेद्यम् । कुसुमम् । नित्यम् । नैमित्तिकम् । नियुक्तम् ।

प्रासाद(ः)म् । वल्लभी । हर्म्यम् ।

उपनयनम् । यज्ञोपवीतम् । उपवीतम् ।

विहारम् । प्रासारम् । प्रासारिका । उद्यान[1]वाटिका ।

अक्षपटलीयः । पीठस्थानीयः । तन्त्रस्थानीयः । व्याष्टीकः । व्याख्यात्रिकः । मग्नाङ्गिकः । रवीन्दुरोहितः । विगतेन्दुरविः ।

भृङ्गारचिह्नम् । चूतपुष्प[2]म् । पलाशपुष्पम् । पल्लवम् । कुड्मलम् । स्थाबकम् । मल्लिका । मालती । मानिनी । सुमनसानीयम् । पद्मम् । कदम्बम् । एलाकुसुमम् । कुरवकपुष्पम् । बकुलम् । अशोकम् । तिलकपुष्पम् । मन्दारम् । चम्पकम् । इन्दीवरम् । कमलम् । अ[3]म्भोजम् । सरोजम् । कैरव[4]म् । घुसृणम् । कश्मीरजम् । स्थलारविन्दम् । इरमञ्जरिका । बिसम् । कर्णिकारम् ।

आरण्यम् । वन्यम् । ह[5]रिद्रावल्ली । नागार्जु-

१ 'उद्यासन' ख. पाठः । २ 'चूतक' क. पाठः । ३ 'अम्बोज' क. पाठः । ४ 'रेवर' क. पाठः । ५ 'हरिद्रा' क पाठः ।

नवल्ली । घृतवल्ली । राजवल्ली । सुजातवल्ली । करीटवल्ली । लोहरवल्ली ।

सहजाकुसुमम् । रैदम् । अर्ककुसुमम् । पुष्करम् । केसरम् । हैलपुष्पम् । ह्लादिनीकुसुमम् । खैरम् । धत्तूरकुसुमम् । दाडिमपुष्पम् । पुण्डरीकम् । पाटलम् । ह्रदकुसुमम् । कालनाली । बर्भरिका । अत्रिका । पत्रिका । मेरुपत्रिका । शिवपत्रिका । कर्पूरपत्रिका । गोविन्दम् । विनाकुसुमम् । एरम् । कमकम् । शङ्खकुसुमम् । मार्[1]दलम् । स्वजातपुष्पम् ।

'आलिङ्गनैः कुरबकस्तिलकः कटाक्षैः
शिञ्जाननूपुरपदाहरणैरशोकः ।
गण्[2]डूषशीधुपवनैर्बकुलोऽङ्गनाना-
मभ्येति माधवमयेऽसमये विकासम् ॥'

स्थाणुः । स्थू[3]णा । स्तम्भम् । वेश्मवाहिनी । तनुद्रुमम् । द्वारम् । अर्गलम् । तमोहरम् । शाखा । शिरोऽङ्गनम् । उलूखलम् । उत्तमाङ्गम् । अश्मष्ठीला । आर्यष्ठीला । कवाटपट्टम् । स्पन्दनम् । मधु । मधुकरिका । मधुकलोदकम् । मधुपात्रम् । आवकम् । रामठम् । भृङ्गवीहम् । भक्तम् । ओदनम् । काञ्चिकम् । आरनालम् । मण्डम् । की[4]लालम् । द्रार्वी ।

---

१ 'मार्मलम्' ख.पाठः । २ 'शशीढु' क. पाठः । ३ 'स्थूना' क.पाठः । ४ 'केला' क. पाठः ।

त्रपुसम्[1] । काचेपसम् । राजवर्तकम्[2] । विद्रुमम् । कर्पासम्[3] । कर्पटम् । श्वेतपट्टम् । सुखस्थानी । मस्तिष्कम्[4] । मस्तिष्कपट्टम्[5] ।

कचाः । केशाः । चिकुराः । शिरोरुहाः । कुञ्याविचिः । अलकाः । चूर्णकुन्तलम् ।

मक्षिका । दंशकाः । षट्पदाः । भ्रमराः । मातङ्गाः । मधुलिहः ।

अन्यशास्त्राभिप्रायः—

'मधु मद्यं मधु क्षौद्रं मधु पुष्परसं विदुः।
मधुर्मध्यं मधुश्चैत्रो मधुः कोऽपि मधुर्मधुः ॥ १ ॥
अम्भोजं पुण्डरीकं स्यात्पुण्डरीकाक्षमेव हि ।
पुण्डरीकं सितच्छत्रं पुण्डरीकश्च दिग्गजः ॥ २ ॥
हरिरर्को हरिश्चन्द्रो हरिश्चेन्द्रस्तथा परः ।'
हरिरश्वो हरिर्विद्युद्धरिर्विष्णुर्हरिर्मृगः ॥ ३ ॥

स्थालम् । लुहप्रवहम् । वेर्तटकम्[6] । पादुकावर्तटकम्[7] नाडीवर्तटकम् ।

तृणम् । इन्धनम् । कांस्यम् । पलालम् । पलाली । प्रस्तारिका । कुटुम्बम् । कुर्द्दम्[8] । कुर्द्दी[9] ।

कर्पासयन्त्रम् । युद्धयन्त्रम् । शर्करायन्त्रम् । अश्मयन्त्रम् । द्राक्षाकण्डारयन्त्रम् ।

---

१ 'समम्' ख.पाठः । २ 'वम्त' क.पाठः । ३ 'कर्पासा' क.पाठः । ४ 'मस्त' क.पाठः । ५ 'मस्त' क.पाठः । ६ 'न्तट' क पाठः । ७ 'वन्तट' क. पाठः । ८ 'कुट्टम्' क.पाठः । ९ 'कुट्टी' क.पाठः ।

चक्रवीहम् । शृङ्गवीहम् । शालिवीहम् । सूचिवीहम् । पद्मवीहम् । संस्कारवीहम् ।

सेनाचक्रम् । हरिचक्रम् । देवचक्रम् । तैलचक्रम् । देवताचक्रम् । रविचक्रम् । पूजाचक्रम् । फलचक्रम् । फणिचक्रम् । मातृचक्रम् ।

दहनागारम् । ज्यागारम् । ज्यासद्म । तल्पम् । शय्या ।

चक्रिका । दीर्घिका । पुष्करिणी । जलगिरिका । द्रविका । द्रु[1]चक्रम् । खर्जम् । दर्वी । दन्ती । सोपानम् ।

लगुडम् । दण्डम् । चक्षुः । वैद्यः ।

घो[2]टकः । घो[3]टकी । अश्वः । आजानीयः । तुरगः । तुरङ्गमः । सूहः । सिंहः । श्वानः । वृषः । वृषभः । अनुड्वान् । ककुद्मान् । ओतुः । बिडालः । गौः। गोपः । गोपालः । इक्षुः । सूतः । अश्वः । अश्वशालीयः । अश्वारोहः । सारथिः । विहङ्गः । विहङ्गमः । भुजगः । भुजङ्गमः । व्यालः । भोगी । सर्पः । अहिः । वक्रमुखः ।

असनम् । आस्यम् । वक्त्रम् । वदनम् । कर्णौ । श्रवणौ । श्रुतिः । भ्रूलता । नखाः । दन्ताः । नासा । गो[4]णा । गलम् । कन्दरा । मुसलम् ।

रजतम् । सुवर्णम् । रौप्यम् । ताम्रम् । त्रपुः[5] ।

---

१ 'द्रवकम्' क.पाठः। २ 'गो' क पाठः। ३ 'गोठः' क. पाठः। ४ 'गोना' क. पाठः। ५ 'त्रपुम्' क. पाठः।

रजः। पिशितम्। कूर्चम्। गण्डमण्डलम्। मनुजः। तल्पम्।

शिवपुरी। ब्रह्मपुरी। विष्णुपुरी।

चतुःशाला। गजशाला। अश्वशाला। गोशाला। उष्ट्रशाला। महिषशाला[1]। सूदशाला। भोजनशाला। पर्णशाला। धान्यशाला। पाठ्यशाला। सर्वायुधशाला। आप्तशाला। विनापाठ्यशाला। व्याख्यात्रिकशाला। गृहशाला। श्मश्रुशाला। त्रेताग्निशाला। यज्ञयाजनशाला। यजनशालीया॥

अल्पग्रन्थं प्रभूतार्थं दीपे तमसि सम्पुटे (?)।
वर्णितोकर्णिते[2] ज्ञाते योऽसौ भवति पूर्ववत्॥

इति क्षेमेन्द्रविरचिते ग्रन्थे सर्वशास्त्रोद्धृते
लोकप्रकाशे प्रथमः प्रकाशः॥१॥

---

१ 'महिशा' क. पाठः। २ 'वर्णिते कार्णिते' ख. पाठः।

द्वितीयः प्रकाशः

इदानीं लोकलेखशिक्षा[1]चरितं लिख्यते —

दीना(र)हुण्डिका । धान्यहुण्डिका । यवगोधूमहुण्डिका । सेव्य[2]हुण्डिका । क्रियाकारहुण्डिका । गोटिकानामहुण्डिका । इति हुण्डिका मतम् ॥

अथ दीनारोज्जामचीरिका । धान्योज्जामचीरिका - देयं मया चीरिका । खलासवाटचीरिका । प्रतिवर चीरिका । अवलागनचीरिका । राशिचीरिका । गृहधानुष्कचीरिका । स्थावरधानुष्कचीरिका । विभागचीरिका । भागीवर्तनचीरिका । बन्धोज्जा[3]मचीरिका । त्रिक्रियक्रियाकारचीरिका । प्रष्टचीरिका । नियमनचीरिका । गुण्टीचीरिका । अलङ्करणसङ्केवादचीरिका । रट्टाचीरिका । संरक्षणचीरिका । वासुधेवाटचीरिंका । सातनचीरिका । गुप्तिचीरिका । दिव्यशपथचीरिका । वङ्कलचीरिका । ग्राह्यचीरिका । प्रतिभुवचीरिका । वाक्यचीरिका । खसितग्रहणचीरिका । कर्षपत्रि[4]चीरिका । विज्ञाप्तलेखचीरिका ।

खधायपट्टकम् । प्रासादपट्टकम् । दक्षिणापट्टकम् ।

---

१ 'शिख्या' क. पाठः । २ 'सव्ये' क. पाठः ३ 'बन्धोजा' क पाठः ।
४ 'पत्रि' क. पाठः ।

पत्तालपट्टकम् । राजप्रासादपट्टकम् । पूजापट्टकम् । मठदेवगृहविहारादीनां दक्षिणापट्टकम् । लिखितलेखपट्टकम् । परित्यागपट्टकम् । अर्थिप्रत्यर्थि संवादपट्टकम् । पूर्वोत्तरपक्षयोः संवादपट्टकम् ।

आगच्छमानमध्यस्थम् । दृढमध्यस्थम् । वास्तव्यमध्यस्थम् । डिगिज्ञयालमध्यस्थम् ॥

लवणमध्यस्थः । क्रियाकारमध्यस्थः । लागनमध्यस्थः । धानुष्कमध्यस्थः । ग्राह्ममध्यस्थः । वङ्गलमध्यस्थः ॥

एवं विभागशो वक्ष्ये प्रत्येकस्य यथाक्रमम्
दिविराणां हितार्थाय भूजसारसमुच्चयम् ॥ १ ॥

अनुष्ठितामुकविषयादमुकग्रामादमुकेनामुकपुत्रेण कुं वा हस्ते सति देयं धर्मतः दीनारशतत्रयं, अङ्के दी० ३०० । एते दीनारशतत्रयमद्यारभ्य मासलाभायेते देयम् अदत्ते सति वा दत्तं शिष्टखसितं स्यात्तत्प्रतिमासे शतं प्रति दीनारचतुष्टयं कालेन यथा लाभेन सह दातव्यं कालोपेक्षसमादापनाय समस्तफलपरिहारे सति यस्य हस्तेयं हुण्डिका तस्यैवम् ।

अमुकविषयादमुकपाद ामुकस्यामुकपुत्रस्यैवं सर्वं दातव्यम्, अमुकदानार्थे दत्तप्रातिभूः अमुकस्यामीयामुको-

---

१ 'अह' क.पाठः । २ 'सांवाद' क.पाठः । ३ 'दानु' ख.पाठः । ४ 'मुभयम्' क.पाठः । ५ 'त अमु' क. पाठः । ६ 'त्रियं' ख. पाठः । ७ 'शिष्य' ख. पाठः ।

ऽमुकपुत्रः मया दत्तमनेनोक्तमहं स्वात्पृष्ठादपि कुं व
हस्ते सति स्थितः अमुकसाक्षादूनाधिकान्यक्षराणि प्र
माणमिति ।

शतत्रयं तावदिति भवेच्च हुण्डिकामतम् ।
प्रमाणमर्कवर्षाणामप्रमाणमतः परम् ॥ १ ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन आर्थिताय यथाविधि ।
अनाप्रार्थितभूर्जं तदप्रमाणमतः स्मृतम् ॥ २ ॥

अनुष्ठितलहरविषये गान्धर्वबले रावुत्रामुकेन रावुत्रा
मुकपुत्रेण कुंवा हस्ते सति देयं धर्मतः एतदीयस्व
ब्राह्मदेयलोत्रस्थावरभूमिप्रस्थाष्टकं प्रतिकराद्यथोत्पन्न
भोगमतिभागार्द्धिशोत्तरशायकेन प्रस्थरस्थितमाने
श्रेष्ठपुष्टशुष्कधान्यखारीदशकं, अङ्के धा० खा० १
एतद्धान्यं मयास्माद्गृहीतमस्मिन्वर्तमानशरादि मासिके
देयम् अदत्ते सति वा दत्ताशिष्टाखासितं स्यात्तदा चतुः
पञ्चाशिकया वृद्ध्यानुवृद्ध्या सहितं देशे राज्ञिवारस्थं
कोष्ठागारप्राप्तं भारिकामलव्ययसंशुद्धिमानाद्धिदेयं
कालोपेक्षासमादापनाय छलपरिहारे सति यस्य हस्ते
हुण्डिका तस्यैवम् ।

मूललहरीयरावुत्रामुकस्यामुकपुत्रस्यैवं मार्गे एत
त्स्वेच्छया गृहीतप्राप्तं दातव्यमत्र दानाङ्के दत्तप्रतिभू
अमुकरावुत्रामुकपुत्रं, मयास्य दत्तमनेनोक्तं स्वात्पृष्ठात्स्व

१ 'मन्क' ख. पाठः। २ 'कोष्ट' क. पाठः। ३ 'श्छप...' क.
पाठः। ४ 'स्वेश्छ' क. पाठः।

विद्यमाने पराद्याहुचर्मोपरिष्टात्कुं सति स्थितः ॥

'बाह्यमानेऽथ कालं मे भोगभुङ्क्ते प्रार्थिते ।
अविच्छिन्नमतो धान्यं पुत्रपौत्रेषु जायते ॥ १ ॥
अप्रार्थितेषु भोगेषु विस्मृते कालपर्यये ।
नष्टमेकपदे सर्वं दानमश्रोत्रिये यथा ॥ २ ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रार्थितेयं महर्षिभिः ।
अप्रार्थितत्वाद्वर्षाणां द्वादशानां चतुर्गुणम् ॥ ३ ॥
मौलिकेयं च ग्रहणमतोर्ध्वं न भवेत्ततः ।
एवमेतत्पुरा प्राह क्षेमेन्द्रस्य महामुनिः ॥ ४ ॥'

अनुष्ठितममुकविषयादमुकग्रामादमुकेनामुकपुत्रेण कुं वा हस्ते सति देयं धर्मतः मयैतस्मात्पितृपितामहसत्कर्मार्जित[1]स्वब्रह्मदेयाभिज्ञायमानो द्वारीयभूमिखारीपञ्चकभोगपतिभागाद्यथोत्पन्नयवागोधूमकलजाखारीत्रयेम्[2] तज्ज्ञा[3]मीति गृहीतमङ्के खा० ३, एतद्ग्रहणमद्यारभ्य वर्तमानशरदि विंशतिप्रस्थिकया मानेन श्रेष्ठपुष्टशुष्कधान्यखारीपञ्चकं मया देयं, कालोपेक्षासमादापनाय समस्तच्छलपरिहारे सति यस्य हस्तेयं हुण्डिका तस्यैवम् ।

अमुकस्यामुकग्रामीणकस्यामुकपुत्रस्य मार्गे धार्त[4]व्यम् अत्रावधौ यदि न दत्तं वा दत्ताशिष्टखसितं स्यात्तदा चतुःप्रस्थिकायां मानेन वृद्ध्यानुवृद्ध्या सहेति देयम् गञ्जवरदेशमूल्ये हम्भारप्राप्ते दातव्यम् अत्र प्रतिभूः अमु-

---

१ '[illegible]जित' क. पाठः । २ 'त्रियम्' क. पाठः । ३ 'उज्ज्ञा' क. पाठः । ४ 'धातु' क. पाठः ।

कग्रामादमुकपुत्रः, मयास्य दत्तोऽनेन नोक्तं, स्वविद्यमानो परात्स्वात्पृष्ठादपि हस्ते सति वाक्ये सति स्थितोऽत्र कर्ता कुं करोति, अमुकसमचादूनाधिकान्यचराणि प्रमाणम् ॥

फलं चाषाढमासस्य ग्रहणं हुण्डिकामतम् ।
स्थिरा च दशवर्षाणामस्थिरा स्यादतः परम् ॥ १ ॥
सद्यो भागफले तस्मात्प्रमाणं प्रार्थनां मतम् ।
अनाप्रार्थितभोग्यं स्याद्भुञ्जमानस्य दूषितम् ॥ २ ॥
बाह्यमानं फलं काले प्रार्थ्ये च दशवार्षिके ।
तद्व्यतीते न भोग्यं स्याद्यावन्नाश्रावितं हितम् ॥ ३ ॥

अनुष्ठितममुकविषयादमुकग्रामादमुकेनामुकपुत्रेण हस्तदानकुण्डलिकाभरणपूर्वमेमति (?) देयं धर्मतः मयैतत्सकाशादमुकतूणादमुकपादसत्कर्षसमीपात्पितृपितामहक्रमार्जितस्वब्रह्मदेयात् अमुकनामषाठान्मधुरसोत्पत्तिफलरसादुत्पन्नभोगमात्रभागात् मधुनाटिकापञ्चाशकमूल्याद्दी(नार)सहस्रत्रयं, दी० ३००० । एते दीनारा अद्यारभ्य मासदानायेति देयम् । अदत्ते सति वा दत्तं शिष्टं स्वसितं स्यात्तत्प्रतिमासस्वप्राप्तलाभाच्छतं प्रति दीनारषट्कं षट्कं वृद्ध्यानुसारे लाभेन सह दातव्यम् । कालोपेक्षासमादापनाय समस्तच्छलपरिहारे सति यस्य हस्तेयं हुण्डिका तस्यैवम् ।

अमुकग्रामीयामुकस्यामुकपुत्रस्य मार्गे दातव्यम् ।

---

१ 'विद्या' क. पाठः । २ 'वाह्य' क. पाठः । ३ 'नू–रू' क. पाठः । ४ 'षाढा' क. पाठः । ५ 'वृद्ढया' ख. पाठः ।

अत्र दानानिर्वाहनाय दत्तप्रतिभूः अमुकग्रामादमुकोऽमुकपुत्रः, स यस्य दे[1]त्वानेन नोक्तं, स्वविद्यमाने परात्स्वात्पृष्ठादपि हस्ते सति वा कुं वा करोति स्थितोऽत्रामुकसमक्षादूनाधिकान्यक्षराणि प्रमाणमिति ॥

अष्टौ वर्षाणि मध्ये[3]स्य प्रमाणं हुण्डिकामतम् ।
अप्रमाणमतश्चो[4]र्ध्वं यदि स्यात्प्रार्थनां विना ॥ १ ॥

अनुष्ठितं श्रीप्रादलाभदेनपुरप्राप्तात्समुद्रमट्टाग्रहारादमुकेनामुकपुत्रेण । कटारिकाहस्ते सति गोटकानाम वाटकोऽयं दीयते मया । पादीयहस्तादभिनवखुरशारदाद्युतिगोटकोऽनेन विक्रीतस्तद्द्रव्याद्दीनारसहस्रद्विवर्धमेतद्द्रव्याद्देयमङ्के दी० १५०० । एतद्ग्रहणं सन्धिग्रहणात्रये मासादिवर्धं मासं स्वमूल्यादिके स्कन्दं द्विस्कन्दं त्रिस्कन्दं स्वरूपहस्तात्तद्वच्च कालोपेक्षासमादापनायेति समस्तच्छलपरिहारे सति यस्य हस्तेयं हुण्डिका तस्यैवम् ।

अमुकग्रामादमुकपुत्रस्यैवं मार्गे दातव्यम् । अत्रादौ यदि न दत्तं वा दत्तं शिष्टखसितं स्यात्तदा प्रत्यहं शतं प्रति दीनारद्वयद्वयकलनयात्र वा तु देयं, मलव्ययं क्षतोद्घाटिकापादीयास्य दत्तेनोक्तमहं स्वात्पृष्ठात्कटारिका हस्ते सति कर्ता हस्तं करोत्येति । अमुकामुकादीनां समक्षादूनाधिकान्यक्षराणि प्रमाणमिति । अनेन समये गोटकोऽद्यद[6]त्तद्रव्याकर्षणे सति स तस्यामुकस्य मृतनष्टास-

१ 'दे्त्वान'क.पाठः । २ 'दिक'क.पाठः । ३ 'व्यस्या'क.पाठः । ४ 'काण्य'क.पाठः ।५ 'टका'क.पाठः।६ स्तद्द्रव्याकर्षणे'क.पाठः

मानत्वात्तदस्य दीनाराणां च्छलच्छिद्रपरिहारे सति नोपेक्षाफलं न किञ्चित् ॥

मृते नष्टागतेऽप्यश्वे वग्गास्फोरितविग्रहे ।
भ्रष्टे महारिते कालेऽपेक्षा नैव तु कारयेत् ॥ १ ॥
वग्गा न स्फोरिता यत्र ग्रहणं संप्रविष्टिते ।
मृतेऽथ गोटके[1] तस्माद्ग्रहणं चार्थवर्जितम् ॥ २ ॥
एतस्मात्स्फोरयेद्वग्गां[2] गृह्यमानस्य यद्विधिः ।
प्रमाणं तद्विजानीयादप्रमाणं यथोचितम् ॥ ३ ॥

इति हुण्डिकामतम् ॥

देयं श्रीप्राप्ते सति विषये जयवनेय-डामरामुके-नामुकपुत्रेण कुं वा नेशाने सति, धर्मतः दीनारसहस्रदशकं, अङ्के दी० १०००० । एते दीनारा अद्या रभ्य संवत्सरं यावत् प्राप्तलाभाद्दी(नार)सहस्रं एकं न्यायप्रायपरिहारे सति रुद्धानिबन्धं न्यायताण्डतया यस्य हस्तेयं हुण्डिका तस्यैवम् ।

पद्मपुरकेयामुकस्यामुकपुत्रस्य मार्गे दातव्यम् । संशोधनीयम् । अत्र प्रतिभूः, पुराणतक्षकेयडामरामुकः डामरामुकपुत्रः कुं सति स्थितः । उद्दिष्टग्रहणव्यवहारकृते प्रविष्टम्, संवत्सरमासपक्षतिथि लिखितं गममुकः, विषये ।

पद्मपुं० भट्टामुकेन भट्टामुकपुत्रेण कुं वा नेशाने सति प्राचीरिका दत्तः, कुम्बलग्रामेयडामरामुकहस्तात् दार्यमानश्वेपाप्रमाणे प्रव्यात् ऊर्णापारका भट्ट—अमुकस्य प्रातिभाव्ये यदा स्थितं, तद्द्रव्याद्दी(नार)सहस्रपंचविंशति मम-

---

१ 'गोटिके' ख. पाठः । २ 'स्फेरपे' क. पाठः ।

स्वरूपतः प्रविष्टम् अङ्के दी० २५०००, पात्याक्षेपानिपं वा स्फाटनीयम्। अत्र दिने अमुकविषयादमुकग्रामेय–लावि–अमुकेन लावि–अमुकपुत्रेण कुंसति लागनचीरिका दत्ता, पत्रपुरादारभ्य राजानामुकस्यामुकपुत्रस्यैवं यथेत्थम्, अत्रामुकखवाशात्पण्डितामुकस्थावरसमीपा[1]च्छिल्ल[2]भूप्रस्थपञ्चकं, भूप्र० ५, एतद्भूम्यामद्यारभ्य वर्षपञ्चकं तावत् मया भवता सकाशात् च[3]लकाष[4]केलेति–लागने यद्गृहीतं, तत्कर्म धर्माधिकरणीयम्, निन्दात्रयं ददनीयं, बलिपाशा क्षेपनीयम्, भिराभूम्या संरक्षणीयम्। अत्र श[5]रदा यथोच्यमानफलाद्भागत्रयभागेन भागीरनेयम्। भोगपतिभागात् भागमेकं भवता भा[6]र्गे दानपूर्वेऽब्द, मुच्यमानभागद्वयं कार्षकभागान्मया दत्तं, तथा प्रस्तदीनारा प्रतिप्रस्ते दी० द्वादश द्वादशं परिकल्पनया चेति दी० पञ्चसप्ततिर्भर्वा भो–काले प्राप्तं, तं त्रकमेकं मां त्रि(क)मेकं चेति एतस्य प्रतिवर्षे दातव्यम्। अत्र प्रतिभूः साम्भपुंलावि अमुकामुकपुत्रः कुं सति स्थितः, अत्र साक्षी, संवत्सरमासतिथिवारं लिखितम् ॥

—=-:०:-=—

अत्र संवत्सरे द्वादशवर्षे वैशाखमासे बहुलपक्षे तिथौ पञ्चम्याम् अत्र दिने विषये पत्रपुरादारभ्य राजान अमुकेनामुकपुत्रेण स्वहस्ते सति लागनमध्यस्तोऽयं दत्तः,

---

१ 'समे' क. पाठः। २ 'शिछल्ल' क. पाठः ३ 'शल' ख. पाठः। ४ 'कार्षे' क पाठः। ५ 'शार' क. पाठः। ६ 'मागे' ख. पाठः।

कनोत्सक्के डामरामुकस्यैवं यथेत्थम्, अत्रामुकखवाशात्पण्डित अमुकसंस्थावरसमीपाच्छि[1]लकभूमिप्रस्थपञ्चकं भू० प्र० ५, एतद्भूम्यामद्यारभ्य वर्षपञ्चकं तावत् ऊनाधिकं मध्ये नामान्तरेणापि जा[2]यमानस्वले[3]त्रान्तरेण भुक्तिभोज्यमानस्थितचलकार्षिकत्वे लागनायेति यद्दत्तं तद्भवतश्चरणघटनशोभनचर्यादि-निन्दात्रयं बलिपाशाक्षेपनीयम्, भिराभूम्या संरक्षणीयम्, सानुकाले वापसंग्रहणीयम्, अत्र शर[4]दि यथोत्पद्यमानफलं भागत्रयभागेन भागीरनीयम्, भोगपतिभागाद्भागमेकं मया ग्रहणपूर्वं ढ्दं भागद्वयं भवतस्य कार्षिकभागादायत्तं प्रस्तदीनारप्रस्थं प्रति दीनारद्वादशकल्पनया भोकाले प्राप्तं, तं त्रकमेकं मां त्रकं एकं प्रतिवर्षे चेन्मार्गे दानपूर्वं मया ग्राहणीयम्, अत्राधिकबलं वा प्रचलनं न[5] कार्यम् । यदि केनापि कृतं तदा प्रतिभूरस्य पालनम्, अत्र मध्यस्थले दत्तप्रतिभूः अमुकः अमुकपुत्रः कुं सति स्थितः ॥

—= :·※·: =—

श्रीप्रा[6]न्तवंशहरात् पण्डितामुकेनामुकहस्तादिदं वर्षस्थावरधान्यभोगप्रव्या(दीना०) खारी त्रयं मम स्वरूपतः प्रविष्टम्, खा० ३, देयं श्रीप्रे बलाडेमट्टेय-गामामु-

---

१ 'पाश्छि' क.पाठः । २ 'ज्ञाय' क.पाठः । ३ 'लोत्र' क.पाठः । ४ 'शरदे' क. पाठः । ५ 'न' ख. पाठः नास्ति । ६ 'प्रान्त' क. पाठः ।

केन गांमा[1] अमुकपुत्रेण हस्ते सति दत्तकोऽयं दत्तः, उजामे गृहीतम् पंगानके, दी(नार,सहस्रविंशकं दी० २००००, द्विसू रुपया विंशतिरुपया २० चेति सहस्रविंशति वा रुपया विंशति वा अद्यारभ्य मास एकं तावत् । एतत् बन्धे परिस्थापितं–सुवर्णडिज्यशौका एकं १, परिमानधान्यं १५, द्विरौप्यकङ्कन्यकाद्वयं २, परिमानपलकाद्वयं २, सुवर्णकण्ठमालिका एका १, फलकात्रिंशतिः ३०, एतद्बन्धस्य ओज्येराप्रतिमासे दी(नार)सहस्रद्वयं शतद्वयं च दी० २२०० । न्यायं[2]प्रायपरिहारे सति यस्य हस्तेयं हुण्डिका तस्यैवम् ।

श्रीप्रे लुहुगाकदलपृष्ठे सराफ–अमुकस्य मार्गे दा[3]तव्यं, संशोर्ध[4]नीयम् । अत्र संशोधे[5]नार्थे दत्तप्रतिभूः, सत्यं प्रमाणम् अत्र साक्षी खुज्या अमुकः द्विसाक्षी अमुकसमख्यात् । संवत् लिखितं गं–अमुकेन ।

संवत् सं० ४०, ज्येवदि ९, चन्द्रे । श्रीप्रे बुद्धगिरे रैञ्जि अमुकेन रैञ्जि अमुकपुत्रेण नेशाने सति प्राची रिका दत्ता । तत्र केदानारि-अमुकहस्तात् पात्या केदार्थमानश्वेपाप्रमाणे दी० सहस्रत्रिंशतिः, अङ्के दी० ३००००, मम स्वरूपे प्राप्तं, प्रविष्टं पात्याकेश्वेपानिपं वा स्फाटनेयम् । अत्र साक्षी खुज्या अमुकः वणिज अमुकसमख्यात् लिखितं गं अमुकेन ॥

---

१ 'गाभां' क.पाठः । २ 'प्राय' क.पाठः नास्ति । ३ 'धातु' क.पाठः । ४ 'द्ध' क.पाठः । ५ 'शोद्ध' क.पाठः ।

अत्र[1] संवत्सरे द्वादशवर्षे चैत्रमासे शुक्लपक्षे तिथौ पञ्चम्यां गुरुवासरे संवत् १२ चैत्रशुदि ५ गुरौ अत्र दिने यिच्चारोट्टे[2] हलथलके रावुत्रं[3]-अमुकेन रावत्र-अमुकपुत्रेण कुं वा नेशाने सति लागनचीरिका दत्ता। तत्रके नटेपुरके कण्ठभट्ट-अमुस्यैवं । यथा भवदीयसं अमुकरुवाशात् अमुकसकाशात् अमुकक्षेत्रात् शिलभूप्रस्तअष्टकं, भूप्र० ८, एते भूप्रस्तका अष्टकं मया संवत्सरं तावत् लागनक्रमे यद्गृहीतं तथा पूर्वदिशि पाद्य-अमुक-अवस्तरं परिवर्ज्य तत्समीपात् दक्षिणदिशि तत्रय-अमुकतूलवृक्षं परिवर्ज्य तत्समीपात् पश्चिमदिशि राक्षेय अमुक-अक्षोटवृक्षं परिवर्ज्य तत्समीपात् उत्तरदिशि नदीसमीप आपःपृष्ठे आगतः चतुर्णां[4] मध्ये भूप्र० अष्टकं। तत्कर्मधर्माधिकरणीयम्, सानुकाले सङ्ग्रहणीयम्[5], बलिपाशा क्षेपनेयम्, निन्दात्रयं ददनीयम् । अत्र शरत्काले उत्पन्नफलं अर्धार्धभाग(र)णीयम्, पादे क्षतिद्रातिका भवता प्रतारणीयम्, भाग एकं मम आयातम्[6] भाग एको भवतः सङ्के आयातम्। तृणं वा अनेन क्रमेण भागीरणीयम् । अतः परं गोपावले नाशदोषं न कार्यम् चौरयाडं मध्यम् अत्र लागनचीरिकार्थे दत्तप्रतिभूः-सुत्रातु-रावत्र--अमुकः

१ 'अत्र पूर्वमधिकः' क. पाठः। २ 'रट्टे' क. पाठः। ३ 'रावत्र' क.पाठः। ४ 'हने' क.पाठः। ५ 'प्यतां'क.पाठः। ६ 'आयते' क. पाठः।

पाद्य--अमुकसमख्यात् लिखितं गं अमुकेन ।ः

अत्र[1] दिने यिचाराष्ठे हलथलके भट्ट अमुकेन भट्ट अमुकपुत्रेण हस्ते सति लागनमध्यस्तोयं दत्तः । श्रीप्रे काष्ठेले रावत्र--अमुकस्य यथा मदीय सं० सुपितामह--अर्जित सुलनके शिलाभूप्रस्थद्वयं, भूप्र० २, भवता लागने यद्गृहीतं अद्यारभ्य संवत्सरं तावत् पूर्वदिशि दानारि-अमुकसमीपात्, दक्षिणदिशि कुलदेवं समीपात्, पश्चिमदिशि पाद्य--अमुकक्षेत्रपृष्ठे आपस्थितः, उत्तरदिशि अक्षोटवृक्षसमीपात, एवं चतुर्णां मध्ये शिलभूप्रस्थद्वयं भवता लागने यद्गृहीतम् । भिराभूमिं संरक्षणीयम् स्वष्ट्रनीयम्, सञ्चरनीयम् । अत्र शरदकाले उत्पद्यमानफलं भागत्रिभागं भागीरथीयम्, भागद्वयं भवतस्य कार्षकस्य आयातम्[2], भाग एकं मम आयातम् पादैः क्षितिद्रतिखण्डूराणिका देवधान्यं सर्वं[3] मया प्यतारणीयम् । तृणमनेनैव क्रमेण भागीरथीयम् अत्र प्रतिभूः, सत्यं प्रमाणम्, अत्र साक्षी, अमुकसमख्यात् संवत् लिखितं गं अमुकेन ॥

संवत्सरे अत्र दिने श्रीप्रे नापितकदले रैञ्जि अमुकेन रैञ्जि अमुकपुत्रेण हस्ते सति वङ्गलचीरिका[4] दत्ता । श्रीप्रे मुशरकदले रैञ्जि अमुकस्यैवं--यथा भवदीयसं[5]दक्षिणाभिमुखपरीक्षमाणस्थित--द्विपुरीशार्कारिका

१ 'अत्र पूर्व ७' क पाठः । २ 'आय' क.पाठः । ३ 'दान्य' क. पाठः । ४ 'वङ्गल' क.पाठः । ५ 'संराक्षि' क. पाठः ।

एकं पिचाच्छादन सह पश्चाद्वानद्वयं सह आङ्गन अव-स्तर सूदशाला हंभार आभखानसह मया वङ्गली यद्गृहीतं, अद्यारभ्य संवत्सरत्रियं तावत् तस्य शार्कारिकाया दारुधलवकोठपदिका[1][2] संरक्षनीयम्, मृच्छिला संरक्षनीयम्, भाडं वा लेपनादि यथाक्रमं करनीयम्। अत्र प्रतिवर्षे वानद्वयं सह दीनारसहस्र[3] सार्धसप्तकं वङ्गला[4] मया देयम्, भवता ग्राहनेयम्, अत्र वङ्गलचीरिकार्थे दत्तप्रतिभूः । सत्यं प्रमाणं । अत्र साक्षी। खुज्या अमुकसमख्यात् लिखितं गं अमुकेन ।

अत्र संवत्सरे अत्र दिने सदाशिवाने आयस्कार अमुकेन आयस्कार अमुकपुत्रेण कुंसति नेशाने सति वङ्गलमध्यस्तोऽयं[5][6] दत्तः। श्रीप्रे काष्ठले तक्षकार–अमुकस्य मार्गे एवं यमदीयसं पश्चिमाभिमुख–परीक्षमाणशार्कारिका एकं, कोष्ठागारवानसहितं मया वङ्गले भवतस्य दत्तं संवत्सरत्रयं तावत्, भवता निवसनीयम्। दारुधलव-मृत्तिका–शिला–आच्छादनं तस्य फालव–कोलोफ संरक्षणीयम्[7], प्रतिवर्षे होर्ज्योरस्य[8] दीनार–सहस्रत्रियं कोष्ठागारवानस्य दीनार–सहस्रद्वयं चैवं दीनारसहस्रपञ्चकं प्रतिवर्षे भवता देयम्, मया ग्राहनीयम्, अत्र प्रतिभूः । सत्यं प्रमाणं । अत्र साक्षी । तत्र भट्ट–अमुक[9]

---

१ 'धवल'क. पाठः । २ 'पट्टिका'क. पाठः । ३ 'दीसहस्र' ख. पाठः । ४ 'वङ्ग'क. पाठः । ५ 'वङ्ग'क. पाठः । ६ 'स्तायं'क. पाठः । ७ 'रक्षणे'क. पाठः । ८ 'होज्येर'क. पाठः । ९ 'अमुकः'क. पाठः ।

(समद्यात्) लिखितं भट्ट—अमुकेन ।

अत्र संवत्सरे पूर्वानदृष्टे मेर अमुकेन मेर अमुकपुत्रेण नेशाने सति अवलागनवाटकोऽयं दत्तः, तत्रके मेर अमुकस्यैवं यथा। मया भवतो निकटे संवत्सरं तावत् सेवा-खिज्मतिकार्थे निवसनेयम्, भवता हितानुमते निव-सनीयम्, भवता वचसा क्रमनीयम्, अश्वस्थले लष्कर्यां वा भूपतिगृहे प्रक्रमनीयम्, संवत्सरं तावत्, संवत्सरं तावत् लाभधन्याखारी पञ्चदशकं, खा० १५, पुराणवा-रिका एकं, वा एतद्गणने दीनार—सहस्रपञ्चकं भवत देयं, मया ग्राहनीयम्। नाशदोषं कुच्छविच्छं छलच्छिद्रं नाशप्रणाशं मा कार्यम्, चौरयाडं मध्यं किञ्चिन्न करणीयम्[1], प्रतिभुवनस्य[2] पालनं, साक्षी संभावनम्। यदि गच्छति तदा प्रतिभुवनस्य[3] हस्ताद्दण्डं ददनीयम् अत्र प्रातिभू। सत्यं प्रमाणं। अत्र साक्षी रावत्र अमुकः। लिखितं गं अमुकेन ॥

संवत्सरे अत्र दिने विषये बालाश्रमे[5] मलेक अमुकेन मलेक अमुकपुत्रेण नेशाने सति लाभवाटकोऽयं दत्तः। पञ्चपुं मला अमुकस्यैवम्। यथा भवता मम निकटे ओला-गनक्रमेण निवसनीयम्। तत्संवत्सरं तावत् मदीयवचसा प्रमाणे[4] हितानुमते निवसनीयम् अश्वस्थले वा गृहसमा-चारे वा सेवार्थे वा स्तरे, यत्र हस्तमया तत्र निवसने,

१ 'रणीय' क. पाठः। २ 'न' इति क. नास्ति। ३ 'भुवस्य' क. पाठः। ४ 'मोण' क. पाठः। 'श्रामे' ख. पाठः।

निवसनीयम्। लाभात् लाभात् दीनार-सहस्रत्रिंशकं, अङ्के दी० ३००००, पुराणवारिग्रन्थे दीनारसहस्र-चत्वारिंशकं मया देयं, भवता ग्राह्ंणीयम्[1], लाभार्थं[2] वा मासषट्कं अतिवाह्या। अर्धं संवत्सरे संशोधनीयम्। रोधन-परिपन्थानं न कार्यम्। अत्र लाभवाटकार्थे दत्तप्रतिभूः। सत्यं प्रमाणं। अत्र साक्षी[3] रै हसनकः। लिखितं भट्ट अमुकेन[4]।

—:-०❋०-:—

संवत्सरे हैतोलालके[5] भट्ट-अमुकेन-भट्ट अमुकपुत्रेण नेशाने सति दान्तवाहनचीरिका दत्ताः। तत्रके तूल-मोलके भट्ट-अमुकस्यैवं। यथा भवदीयसं सुगृहे जातशारभ्रमरतूज्यल-दान्तका एकं, दान्तं १। एतद्दान्तं मया संवत्सरं तावत् दान्तवाहनक्रमेण ददनीयम्। सुपुत्र-वत् सुप्राणवत्संरक्षणीयम्[6] लवणं वा तृणं वा फलं वा अपूर्पादि यथा लगमानं देशानुसारं ददनीयम्। चेन्न दत्तं परलोकं प्रतारनीयम्। अत्र शरदकाले धान्यखारी चतुष्टयं श्रेष्ठपुष्टं ददनीयम्। नाह्वाबले ग्राह्नेयम्[7] दान्तस्य कुच्छ्र-विच्छनाशं प्राणनाशं छलच्छिद्रं गोपावलेपं[8] नाकार्यम्[9]। यदि दैववशान्मृतं, तदा नेमचर्म[11] सन्दर्शनीयम्[10], यदि अपहृतं केन वा चौर्यानीतं, तदा दौहिका प्रतिका

१ 'ह्रन' क.पाठः। २ 'द्धने'क.पाठः। ३ 'साक्षे' क.पाठः। ४ 'अमुके'ख.पाठः। ५ 'ह्रोत'ख. पाठः। ६ 'प्रान'क. पाठ। ७ 'नीयं' क. पाठः। ८ 'पोपा' क. पाठः। ९ 'चित्त' क.पाठः। १० 'नीयं' क. पाठः। ११ 'नम य. पाठः।

करणीयम् । अथ वा केनापि मदीये शाचानीतं, तदा महाजनवचसा प्रमाणे दीनारं दण्डं ददनीयम् । अत्र दान्तवाहन-चीरिकार्थे दत्तप्रतिभूः । सत्यं प्रमाणं । अत्र साक्षी लिखितं गं अमुकेन ॥

—=-:-*-:-=—

संवत्सरे अत्र दिने दक्षिणपार्श्वे सूर्याश्रमे[1][2] कल्पमं अमुकेन कल्पगं अमुकपुत्रेण कुंवा सति दान्तवाहन-मध्यस्तोऽयं दत्तः । तत्र माहिन्दके तत्त्वकार-अमुकस्यैवं, भवदीयसं सुगृहीतजातं गोरलट्ठ[3]-मन्यदान्तका एकं चतुर्वा[4]क्षीणं मया संवत्सरं तावत् मया वानक्रमे दत्तं । शरदकाले धान्यखारी सधित्रियं, धान्यखा० ३½ भवता देयं मया ग्राह्यं । अतःपरं बलाबलं न कार्यम्, अत्र साक्षी गं अमुकः, लिखितं गं अमुकेन ॥

संवत्सरे वामपार्श्वे शनीरके उपाध्याय-अमुकेन उपाध्याय-अमुकपुत्रेण हस्ते सति गौहिकावत्सतरी अर्धचीरिका दत्ता । शिरोष्टमट्टे पशुपाल अमुकस्यैवं, यथा भवदीयसं अधोमुखशृङ्ग-कन्यगौहिका, एकं गौहिका १, वत्सतरी ललाटे श्वेततिलका सहितं चैवं पशू द्वौ, मया अर्धकक्रमेण नीतौ, वत्सतरी आजीवनान्तं[5] तावत् मूल सह अर्धं भागीरयामौ । मूलगौहिका मूलं भवता मार्गे

१ 'माने' क. पाठः २ 'सूर्यश्रा' क. पाठः । ३ 'लट्ट' क. पाठः । ४ 'चभुतुवा' ख. पाठः । ५ 'नान्तं' क. पाठः ।

आयातं। उत्पन्नेच्छवं[2] अर्धार्धिका भाग(र)णीयं। प्राते प्रसूतिकाले घृतमनद्धिवर्षं मया देयं, भवता ग्राह्यं। अत्र गौहिकार्थे दत्तप्रतिभूः। सत्यं प्रमाणं। अत्र साक्षी रावत्र अमुकः। लिखितं गं अमुकेन॥

—※-※०※-※—

संवत्सरे अत्र दिने श्रीमान्[3] पण्डित-अमुकेन पण्डित-अमुकपुत्रेण हस्ते सति अर्धं[4] मध्यस्तोऽयं दत्तः, अक्षिपालके भट्ट-अमुकस्यैवं, यथा महीयसुगृहे जाताः छावज्यका एकं १, चंद्रगर्भिका एकं १, गोटलव-का एकं १, छावज्यका गर्भिका चैवं पशूनि प्रं ४ मया अर्धकक्रमे मार्गे यद्दत्तं, तत्सर्वासां तेनिनि अर्धे भागेर-णीयम्। अतः परं बलाबलं (न कार्यम्)। अत्र मूलगौ-हिका यदि नाशप्रनाशगतं, तदा द्वौ(गौ)हिका पत्रिका दण्डं ददनीयम्। अत्र प्रतिभूः। सत्यं प्रमाणं। अत्र साक्षी। गं अमुकेन लिखितं गं अमुकसमख्यात्॥

—:-※०※-:—

संवत्सरे अत्र दिने अर्धविं-अमुकग्रामे भट्ट-अमुकेन भट्ट-अमुकपुत्रेण हस्ते सति निच्चेयचीरिका दत्ता[5]। सुप्र-समनके अमुकग्रामे भट्ट अमुकस्यैवं। यथा भवदीयसं कश्मीरीरूपया पंचकं ५, द्विरौप्यभङ्गोडिका एका

१ 'आयतं' क. पाठः। २ 'श्छुवं' क पाठः। ३ 'श्रीमां' क. पाठः। ४ 'अर्धे' क. पाठः। ५ 'निच्छुवा' ख. पाठः।

तोलदानिका पंचत्रिंशकं, डिज्यशौका एका, तोलधानिका षोडशकं १६, अग्रेत्त्यसुघण्टा–ज्येज्येरद्वयं, एतत् तानाविभागः–सुवर्णखारिकाद्वयं, विद्रुमफल–अष्टकं, मुक्तगुम अष्टकं, प्रतिमुक्तफलस्य पञ्चषाष्टिकं, त्रिन्यन[1]--फल चतुष्टयं, कालविद्रुमं फलद्वयं, एताद्विभागः--ज्येज्येरका एकं। एतद्वस्तुभावं मम निकटे निक्षेपं स्थितम्। यस्मिन्समये भवता मार्गणं करिष्यते, तस्मिन्समये महाजनस्य लिखितं षष्ठ्या देयम्, भवता ग्राह्यम्। अत्र साक्षी तात्रिय--अमुकः। लिखितं गं अमुकेन॥

—:-****-:—

अत्र संवत्सरे अत्र दिने भाद्यके अमुकग्रामे पशुपाल--अमुकेन पशुपाल–अमुकपुत्रेण कुं वा नेशाने सति पशुसंरक्षणचीरिका दत्ता। अत्र अमुकग्रामे अग्रेमराजान, अमुक वा, दरदराजान, अमुक वा, मोकेदम, मेर अमुक वा, धानुष्क अमुक वा, इत्यादीनां समस्तग्रामेनिकानां एवं यथा भवता समस्तग्रामेनीनां हं पशु वा गर्भिका वा मया सुप्राणवत्संरक्षणीयम्। एषां विभागः--राजान अमुक, हं पशुका २५, गर्भिका ४०, शारोटलविका १०, लेश्यलविका २४, लेटका १७, व्यस्फुरका १४ चैवं सूक्ष्मं सर्वं[2] चैवं तानं १३०। एते पशवः[3] द्वि अमुकस्य ५, द्वि अमुकस्य १७[4], अमुकस्य

---

१ 'त्रिन्यफ' ख पाठः। २ 'क्षने' क. पाठः। ३ 'शवाः' क. पाठः। ४ '७५' संख्या ख. पुस्तके।

५३, अमुकस्य ६०, पृथक्पृथक् प्रमाण--अवस्तर--प्रमाणे शरद्काले मया संशोधनीयं। नाशप्रणाशे परिहारे सति यदि कदाचित् दैववशान्म्रियते तदा नमचर्म सन्दर्शनीयं ऊनादिकं सर्वं सुकीयपरलोकं परीक्षित्वा सर्वं शुभाशुभं सन्दर्शयामि। अत्र पशुसंरक्षणाचीरिकार्थे दत्तप्रतिभूः सुपुत्रपशुपाल अमुकः। लिखितं पं०अमुकेन॥

श्रीबहिलाहोरान्तरे ज्यहानबादके आगरान्तरे-भुटखुज्यां अमुकपादः श्रीकश्मीरान्तरे बलाडे--मट्टेय-निवसमानस्थित डां अमुके तथामुकेन सलामा बन्दगी करणेयम्। करणपूर्वं कुशलितं--यथा इह अस्माकं अद्यदिनं तावत् विधिप्रसादात् आरोग्यं स्थितं। अथवा सहेसलामते काङ्क्षमानहारास्थितम्। इतः खुज्या अमुकहस्ते लब्दितं पां भोटिका त्रिशकं। एषां विभागः--तराहदार पां भोटिदशकं १०, पञ्जारङ्ग पां भोटिदशकं, श्वेत पां भोटिदशकं १०। द्विकुङ्कुममनदशकं १०, भुटचादरिविंशकं २०, कुङ्कुममर्पशतमकं १००, कस्तूरिनाभासप्तकं ७, मिर्चभारं पञ्चकं ५, लामचादरिकाद्वयं, एतद्वस्तुभावं ततः परीक्षित्वा तु लिखित्वा ग्राहनीयं। खस्मानं श्रेष्ठप्रकोरणीयं, प्रतीपे सत्वरं लेखचीरिका कस्यापि हस्ते लब्दनीयं। चेतसि भूयात् एतद्वस्तुभावं विक्रीरित्वा, सौदाकृते किलेफम्भमनच

१ 'दन्ने' क. पाठः। 'प्रना' क. पाठः। ३ 'नेयं' क. पाठः। ४ 'केय' क. पाठः। ५ '१०' ख. नास्ति। ६ 'मिव' क. पाठः

त्वारिंशकं लब्धनीयम् तोसफम्म मन एकं, छ्चटं वा, अलक्ष्यं वा, नर्म वा, दारय वा, अट्टान वा, फुत वा, मन्देल वा, मन्मलि वा, च्यौतार वा, कौश वा, दण्डेप्रतानं वा, सर्वं सङ्गं वानकृते स्वपुत्रकस्य खुञ्या अमुकस्य कृते लब्दनीयम्। भवता सङ्गस्य सार्धं आगमनीयम्। नो वा आगतं, कश्चित् श्रेष्ठमानुषं विसर्जनीयम्। इह देशसमाचारं राज्यसमाचारं श्रेष्ठं स्थितम्। सर्वेषां करारं स्थितम् संवत्सरातिथिवारं लिखनीयम् ॥

—*०*०*—

परमादिदैवतार्चनीयतमपरमभट्टारकमहाराजाधिराजचक्रवर्त्युत्तमलोकपालश्रीमच्छाहिज्यानविजयराज्ये संवत्सरे अमुकवर्षे अमुकमासे अमुकपक्षे तिथौ अमुकायां अमुकवारान्वितायां अत्र दिने क्षेरे मन्नके गुन्दे भट्टअमुकेन गुन्देभट्टअमुकपुत्रेण हस्ते सति वाक्य उट्टङ्कनचीरिका दत्ता, नाग्रामके चारोडके पण्डित-अमुकस्यैतं। यथा मदीया दुहित्री कुमारी अमुकाभिधाना भवत्पुत्रपण्डितअमुकस्य सोमसूर्याग्निसमक्षे ब्रह्म विवाहे यद्गृहीरिता अतो भर्तृपश्चादलङ्करणैकसौ० तोलं ५ तथा पारेमवाग्दानका० आननेयम्। अतो पितृपश्चात् यज्ञपुरुषाणां मांससहस्रमेकं एतस्य सूपकारवचसा प्रमाणे कैयरयं ददयामौ। तथा महारजस्य सरोपायं

१ 'चनी' क. पाठः। २ 'तद्दन' क. पाठः।

कर्पटवारिका एकं । तथा यजमानस्य कञ्चुकी एकं । प्रतिमहाराजस्य इच्छया वा दस्तरं दण्ड प्रतानं एवं तानं ३ । तिलकराज्ञा रौमा० एकं, दुग्धपितुकञ्चुका एका, तथा गाहिका एका, अपनभिगर्भिका द्वयं २, लुह-स्थालका एकं, लुटका एकं । पृष्ठखारे एकं १, लद्ध-पद्धके कलच्छवालिका दी(नार)सहस्रदशकं १००००, अखोटवृक्षमेकं, भूप्रस्तद्वयं, एतल्लग्नमानं मया देयं, भवता ग्राह्यम । तथा भर्तृपक्षात , पारमवाग्दानम-ध्यात दीनारसहस्रविंशकं दी० २००००, तथा कश्मीरवाग्दानमध्ये, श्रीअङ्गका एकं । लाक्षाफिरणका एकं १ । श्रीदावनिका एकं । पादुकवर्तका एकं । रौप्यवालिका एकं । चादरिका एकं । सैन्यकच-(ल)कादि. यथा देशानुसारे लगमानं भवता देयं मया ग्राह्यम् । ऊनाधिकान्यक्षराणि प्रमाणानि, साक्षी विधिः ॥

—=:*०*:=—

संवत्सरे अमुकवर्षे अमुकमासे अमुकपक्षे तिथा-वमुकायाम् अत्र दिने इत्यंके कोथर्यां राजानअमुकेना मुकपुत्रेणामुकपौत्रेण हस्ते सति वाक्यकर्णिकाचारिका दत्ता, धौसके भट्टअमुकस्यैवं, यथा भवदीयदुहित्री कुमारी अमुकाया मत्पुत्रराजानअमुकस्य ब्रह्मविवाहे यद्गृहीता अतो भर्तृपक्षादलङ्करणात्सुवर्णतोलकाचतुष्टयं एतन्मध्ये दी(नार)सहस्रद्वात्रिंशतिः। अङ्के दी० ३२००० ।

१ 'धैसके' क. पाठः ।

तथा पारेमवाग्दानकाद्विगुणमेकवाग्दानंप्रव्यात् दी(नार) सहस्रपञ्चदशकं, अङ्के दी० १५००० । अङ्कका फिरणकौ एकं । दावनिका १ । रौप्यवालिका एकं १ सैन्धकचलका एकं १ । चादरिका एकं । यथा लगमानं देशप्रवाहे सर्वसादनं मया देयं, भवता ग्राह्यम् । अत्र साक्षी विधिः ॥

—:-०*०-:—

अथ प्रसादभूर्ज लिख्यते—

चराचरस्य जगतः कर्तारमजमव्ययम् ।
भक्तानां कामदं वन्दे निर्विघ्नं विघ्नशान्तये ॥ १ ॥
श्रीमत्सतीसरासारशारिकाशैलभूषितात् ।
श्रीजैननगरादस्मान्नानोपवनभूषितात् ॥ २ ॥
अस्ति त्रिभुवनाख्यातमुत्तमं भूषणं भुवः ।
श्रीकश्मीरपुरं रम्यं नानोपवनशोभितम् ॥ ३ ॥

परमाधिदेवतार्चनीयतमपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरधर्मचक्रवर्त्युत्तमलोकपालश्रीमद्गुणगणपरिपूर्णेन्दुवदनजितमदनकवशीकृतरिपुकुलनिजकुलकमलविकासराजमण्डले मणिमुकुटप्रभारञ्जितचरणयुगदीर्घभुजदण्डदण्डितदशदिगन्तरदानास्पदीकृतलक्ष्मीवशीकरणविचक्षणो महादेवप्रियगोब्राह्मणकृपापरपरमभ

१ 'वाद्न' क पाठः । २ 'वाग्दन' क. पाठः । ३ 'फिरनका' क. पाठः । ४ 'दैवता' क. पाठः ।

ट्टारकमहाप्रभुसुरत्राणशाहिज्यहानविजयराज्ये । अत्र संवत्सरे अमुकवर्षे अमुकमासे अमुकपक्षे तिथावमुकायां अमुकवासरान्वितायां अत्र दिने प्रवरसेननिर्मितपुरे महालक्ष्मीमट्टेय–निवसमानस्थित–भट्टपण्डित–अमुकेन अमुकपुत्रेणामुकपौत्रेण । तथैतदीयवैवाहिताया भार्या–राज्ञी अमुकोच्यमानामुकाया अमुकग्रामीयाया राजान–अमुकदुहिताया चेतो[1]हस्तवाग्भराभ्यामुपलक्षिते सति प्रसादक्रियाकारं कुरुतः । श्रीप्रे० राजानवाटिकायां निवसमानस्थित-अमुकपुत्र–पण्डित–अमुकस्यैवं यथेत्थम्ः— मदीयदुहित्री कुमारी अमुकोच्यमानामुका या भवत्पुत्रामुकस्य सोमसूर्याग्निब्रह्मसमक्षे शुभलग्ने शुभनक्षत्रे ज्योतिर्गणवचसा प्रमाणे ब्रह्मविवाहे यत्प्रतिपादिता, अतो भर्तृपक्षादलङ्करणात्सौ० तोलकापञ्चकं तोलका ५, तथा वाग्दानका द्विगुणमेकं, पारेमवाग्दानका वा, कश्मीरवाग्दानकाः-श्रीअङ्गका, लो[2]चाफिरण[3]कौ, दावनिका, रौप्यवालिका, पादूकवर्तकं, चादरिका एकं, सैन्यकचलकादि देशानुसारे मया देयम् । सर्वं ओज्येमोलका कर्णाभरणे प्राप्तं, प्रविष्टं, मदीयं यतो यतः अस्यै अद्य ब्राह्मस्य विवाहस्य सिद्धत्वादावाभ्यामित्थं स्वार्जितेन सह । यथा विद्यमानस्थावरस्थण्डिलगृहघाटोड्डारवृक्षवर्नस्पत्यादिपदजीवनगुण्यादिप्रतिवार्षिकप्रातिनियतधा-

१ 'चतौ' ख. पाठः । २ 'लाचय' ख. पाठः । ३ 'रनका' क. पाठः । ४ 'पनस्य' ख. पाठः ।

न्यंदीनारचीरिका क्रियाकारनिगृष्टसमग्रराश्यां समस्ते सपरिणामाङ्कितं कचित्साधायमानं कचित्सलब्दव्या-धिकं स्वरूपधन-प्रधन-गृहोपस्करणभाण्डवस्त्रालङ्करण-कनकरजतमणिमुक्ताप्रवालसमरगोप्राणि--पशुप्राणि-पशु-प्राण्यादिकलुहत।प्रहरितालकम्बलकर्पटतूलोर्णाशाकरि-का सूदशालादि सर्वं यन्नाम यद्रूपं यतो यतो यद्वि-द्यते, ततः सर्वस्माज्जातजनिष्यमाणदुहितॄणां सर्वं यत्किं-श्चित्स्थितं तत्सर्वं जातानां जायमानानां भ्रातॄणामन्त-रादग्रजभागं एतस्य भार्यासहितस्य मया प्रसादीकृतं आचन्द्रसूर्यसमुद्रपर्यन्तं यावदुपभुञ्जनीयम् । अयं द्विनाम्नी सत्पुत्रेण स्वात्मवदशनवसनादिकं देयमनु-पालनीयम् । विलविज्ञानलेपनर्मस्था अस्याः पृष्ठे ह्यन्य-दारापरिग्रहं न कार्यम्। यदि दैववशादनेन जातुचि-त्कृतं, तदा स्वकुलवृत्त्यनुसारेण अशनाच्छादनादिम-लोमलव्ययादिकं महाजनवचसा प्रमाणं ददनीयम्। चेन्न दत्तं प्रतिश्रुवस्य पालनम् । अत्र समस्तक्रियो-द्दिष्टपरिपालनाय दत्तप्रतिभूः सुभ्रातु राजान-अमुकः अमुकपुत्रः हस्ते सति स्थितः। द्विसुवर्णचटपचटकार्थे अन्यदारापरिग्रहार्थे दत्तप्रतिभूः आर्यहट्टयपण्डितामु-कामुकपुत्रः हस्ते सति स्थितः। अत्र साक्षिणः ब्रह्मा-विष्णुमहेश्वराः। लौकिकसाक्षी अमुकः राजानअमुकः। ऊनाधिकान्यक्षराणि प्रमाणानि। लिखितं गं अमुकेन ॥

१ 'दीन्नार' क. पाठः । २ शाकारिका' क. पाठः । ३ 'लनेयं' क. पाठः । ४ 'मस्याः' क. पाठः ।

परमादिदेवतार्चनीयतमपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरचक्रवर्त्युत्तमलोकपालमहाप्रभुश्रीमदमुकशाहिसुरत्रा(त्रा)नराजदेवविजयराज्ये। अत्र संवत्सरे अत्र दिने माच्चाश्रमे विदग्धग्रामे भट्ट अमुकामुकपुत्रामुकपौत्रः तथा तदीयवैवाहितभार्या अमुकोच्यमानामुकग्रामीयामुकदुहिता या च एतयोः दम्पत्योः हस्तवाग्भराभ्यामुपलक्षिते सति स्वदायलेखक्रियाकारं कुरुतः। सुदुहित्री कुमारी अमुकोच्यमानामुका या अमुकग्रामीया पण्डितामुकपुत्रामुकस्य विवाहिता एवं यथेत्थम्। अस्याद्यैव यथाविधिहुतहुताशनं प्रदक्षिणीकृत्य ब्रह्मस्वविवाहस्य सिद्धत्वाद्वयोः पृथङ्नियमानुसारे मूल्यस्वदायात्पितृपितामहक्रमार्जितभुक्तिभोज्यमानस्वलोन्तरादमुकग्रामादमुकखशादमुकस्थावरसमीपाच्छैलकभूमिप्रस्थत्रयं स्वदायक्रमेण यद्दत्तं, तदनया अमुकोच्यमानामुकया सभर्तृकया ससन्तानया आसन्तति यावदुपभुञ्जीतव्यम्। या मया वा रोधनपरिपन्थानादिकं न जातु कार्यम्। अपरेण यदि केनापि तदा यथा यथा विद्यमानभूस्थानस्थावरस्थण्डिलगृहारामघाटोङ्काराक्षोटवृक्षवनस्पत्यादिपदजीवनगुणाद्या यतो यतो यद्विद्यते, ततः सर्वस्मात्स्वात्पृष्ठात्स्वशक्त्या निवारणीयमुन्मोच्य ददनीयम्। यदि न मुत्कीरितं तद्वान्यस्थानात्प्रति वस्तु देयम्।

---

१ 'देवता' क. पाठः। २ 'माक्षाश्रमे' क. पाठः। ३ 'पृच्छतः इत्ययं पर्यायोऽस्ति कुरुत इत्यस्य'। ४ 'शिक्षुलक' क. पाठः। ५ 'याशासन्त' क पाठः। ६ 'नादिकं' क. पाठः। ७ 'यतं' क. पाठः।

अत्र स्वदायलेखार्थे दत्तप्रतिभूः स्वभ्रातु भट्ट–अमुकः हस्ते सति स्थितः। अत्र अलङ्करणाद्वर्तृपक्षात्सौ० तोलपञ्चकं ५, तत्प्रव्यादीनार)सहस्रचत्वारिंशतिवेदमूले दत्तं प्रविष्टम्। तथास्मदीयपितृपक्षात्सौ०तोलमेकं, तत्प्रव्ये दीनारसहस्राष्टकं च। एवमुभयपक्षादी(नार)सहस्र–अष्टचत्वारिंशतिः। परस्परमतं विना दानुबन्धविक्रयं वा चटपचटिका न जातु कार्यम्। अलङ्करणाः संरक्षणीयम्। मङ्ग वाटकार्थे दत्तप्रतिभूः पं० भट्ट अमुकः अमुकपुत्रः हस्ते सति स्थितः। संवत्सरमासतिथिः देयम्। लिखितं गं अमुकेन ॥

—=-*०*-=—

परमभट्टारकमहाप्रभुपादः। परिगं भट्ट अमुकादिगंपतीनां मुखात् अमुकग्रामाध्यापारि–अमुकेनामुकपुत्रेण हस्ते सति क्रियाकारचीरिकार्थे विज्ञाप्यन्ते। यथेत्थम्। अत्रामुकग्रामे अस्मिन्सं० अमुकवर्षे व्यापारे यद्गृहीतं तद्भीतिनीतिभीतिभ्यां साधुशुभाचारतया हितानुमते प्रक्रमणीयम्। संज्ञाहङ्कारमनुसन्धणीयम्[1]। पादीयशत्रुजनानां सर्वे दूतगममेलापं न कार्यम्। तत्प्रस्त्वेधिकास्त्वविहितेन क्रमेण प्रक्रमणीयम्[2]। अत्रास्याधिकबलोबलं न करणीयम्। अत्र शरदि[3] यथोत्पद्यमानफलसुप्राप्तव्यापाराद्धान्यखारीशतमेकं खा० १०० वं पुं मधुपा शतत्रयं ३००, गृहपशवा मार्गोत्सवप-

१ 'नीयं' क. पाठः। २ 'णयम्' क. पाठः। ३ 'रदे' क. पाठः। 'रद्दान्य' क. पाठः।

श्चविंशतिः पशवः ५२ ग्राह्यदानाय वङ्गलादिप्रव्या-
द्दी(नार)सहस्रपश्चविंशतिः, अङ्के दी० २५००० । मुद्ग-
त्रककादशकं त्र० १० । माषत्रककादशकं १० । प्रिय-
ङ्गुशालत्रकपश्चविंशतिः त्र० २५ । यवगोधूमत्रकपञ्चस
प्ततिः त्र० ७५ । अचोटसहस्राष्टकं ८००० ॥

—:=-०-=:—

संवत्सरे अमुकवर्षे अमुकमासे कृष्णपक्षे तिथौ अमुकायाम् अत्र दिने वाराहक्षेत्रे कोटविहारसमीपे निवसमानास्थितः । उन्नते भां--अमुकेनामुकपुत्रेण अमुकपौत्रेण हस्ते सति वाक्यविक्रय[2]भूर्जोऽयं दत्तः । तत्र के महत्तम-भुशर-अमुकामुकपुत्रामुकस्यैवं । यथा मदीयसं पूर्वपितामहमूलपुरुषा भाममुकेनार्जिता भाममुकाभ्यां हस्तात्पृथग्विक्रियभूर्जसारं श्रीजैनोल्लामदीन पुटप्रमाणेन मूले गृहीतं[3] स्थितपूराणिकात्रयं, तदन्तरान्मम ज्येष्ठभागसह इह देशे नाग्रामे खुज्या अमुक तथा काजे मानुष अमुकसराफ तच्चकारामुकेन निवेदितपूराणिकात्रयं तत् गो[4]ज्येशाहि राज्ये त्रयाणां भ्रातृणां मध्यात् मम सुभागया आगतस्थितदक्षिणाभिमुखपरीक्षमाणशा[5]करिका वत्सरभागं यत् आगतं, तत् अद्य मया भुशरमहत्त--अमुकस्य जामे[6]न--वाट--पूर्वमद्य विक्रियभूर्जप्रमाणे दत्तम्, महामभुशाहिसेलेम-स्थापितसराफत-

१ 'त्र(' क. पाठः । २ 'विक्रिय' क. पाठः । ३ 'ग्रही' क. पाठः ।
४ 'गाजेशाह' क. पाठः । ५ 'शार्का' क. पाठः ।
६ 'जायेनवाट' क. पाठः ।

चकारामुकाविसर्जित तच्चकारामुक काजे कासमेक स्थापित इह श्रीवरा काजेमेर अमुकविसृष्ट महाजनमुखे ते तत्र मिलित विवेदित मदीयावस्तर चुट[1]प्रमाणे दत्तं–तद्विभागः पूर्वदिशि सपुरीवालानां सादेरे[2] वितस्तावलगमनार्थे प्रमाणे रथ्यां परिवर्ज्य, तत्समीपात्। तथा दक्षिणदिशि तैलवनि–अमुकसं सुधनार्जित–मूली गृहीता, शार्करिका[3]बल्लीवारं परिवर्ज्य तत्समीपात्। तथा पश्चिमदिशि स्वकीयमध्यमभ्रातुरमुकः संभागनिका शार्कारिका वत्सं भागनिका शार्कारिका--पश्चकं परिवर्ज्य तत्समीपात्। उत्तरदिशि महतीं राजरथ्यां परिवर्ज्य तत्समीपात्। चतुर्णानां समीपानां मध्ये मदीयशार्कोटिका सह पूरणिका एकं। अत्र विभागः, पूर्वलभायां उत्तरदक्षिणहस्त सार्धचत्वारिंशकं हस्तं ४०½। दक्षिणलभायां पश्चिमात अवस्तरहस्तपञ्चाशतिः ५०। पश्चिमलभायां पूर्वपश्चिमात् अवस्तरसार्धचतुष्पञ्चाशतिः ५४½ अं० त्रियं ३। पूर्वलभायामधिकअवस्तर सार्धचतु पं क० = अं० ३। द्वारदानीसकाशे– आभखानतच्चकार–अमुक–अवस्तर–अन्तरात पृथग्विक्रयी गृहीतस्थितदीनारसहस्रैस्त्रिशाद्धिमूलीगृहीत–हुञ्जरूपतया दल्पिकया सह मया विक्रये दत्तं। अत्र विक्रीय ग्रहणात् महाजनसराफ अग्रे सपुरीवालनिर्मितं मूल्यं मूल्यापि सर्वं गतो गंकृते सति दीनारलक्षसार्धचतुर्दशकं, अङ्के

[1] 'चूट' क. पाठः। [2] 'सादारे' क. पाठः। [3] 'शार्का' क. पाठः।

दी० १४५००००३, तथा गां राचिकस्य प्रभो हासेला-कृतं दीनारलक्षमेकं, दी० १०००००, पुरीवालानां याच्चा दत्तं दीनारसहस्रत्रिंशकं, अङ्के ३०००० पूर्वदिशि अमुकेन उत्तरदिशि अमुकेन दक्षिणादिशि अमुकेन निवारितके हखशफादावार्थे दीनारलक्षमेकं, अङ्के दी० १०००००, एषां दीनारानां मयामुकस्य महत्तस्य[1] ससन्तानस्य पुत्रपौत्रसहितस्य विक्रीरितम् । आचन्द्रसूर्यसमुद्रपर्यन्तं तावत् उपभुञ्जनीयम् । अत्र गोत्रजो वाऽन्यो वा दौहित्रो वा पौत्रो वा यदि केनापि शाचाकृता, तदा मया ण्यतारणीयम् । अत्र विक्रयभूर्जे दत्तप्रतिभूः स्वपुत्र अमुकः स्वभार्या अमुकाया अमुकदुहिताया हस्तवाग्भरे सति, साक्षी सराफ अमुकः, काजे मानुष अमुकसमख्यात् । ऊनादिकाक्षराणि प्रमाणम् । लिखितं गं अमुकेन ॥

—=:*:=—

महाश्री शिखदारे[2] मेर अमुकग्रामात् अग्रे मामुक दारुगामुकमुखात् । अत्र दिने क्रंरा हटेलके अमुकग्रामे गोटील अमुक सं० भार्या राज्ञी अमुको-च्यमानामुकाया अमुकग्रामे अमुकदुहिताया वाग्भरे सति उक्तपत्तिका दत्ता, पादेय[3] दारुग अमुकस्य यथा—इह देशान्तरे अमुकामुकपुत्रेण विसर्जितपुकच(स)स्त्री अमुकनामा मध्यमविहारीकरणार्थं प्रहिता । मया मास-

१ 'महन्तस्य' क.पाठः। २ 'शिव०' क.पाठः। ३ 'पादये' क.पाठः।

षट्कं तावत् नाङ्गीकारः कुरुतः । अधुना मध्याह्नसमये स्वकं भर्तारं मितिभोजनं शिरोपरि पूर्णं पात्रं गृहीत्वा गतास्मि । ततो मध्यमार्गप्रविष्टात् वनस्पतिगर्हितलतागृहे बलात् रोधित्वा भूमौ स्थापितः, पातितः, अनेन सङ्गकृतः । स्त्रिया बलं विहीनाः सन्ति । लज्जावशात् आक्रन्दनं स्वल्पमेव कृतं । तदनु केनचित् कालेन दारुगंसं मानुषः अमुकः, गोरक्षपालः अमुकः, द्वौ तत्र प्राप्तौ । आभ्यां मदीयसं डोडिकावा एतस्य शिरोवेष्टनं तानद्वयं चिह्नं रोधितम् । एतत्समाचारं सत्यं सत्यम् । उक्तिपत्रिकायां साक्षी । अमुकामुकसमरव्यात् । संवत्सरतिथिः देयम् ॥

—=:-०-:=—

महाप्रभुप्रावन्निकात् ङ्कं रा ओसरके अहग्रामे चक-मलक अमुकस्य प्रति आज्ञा । इह काटवाटके प्रति लष्कर्या कृते दारदमानुषद्वयं, शतं २००, तथा ग्रामादिग्रामेऽजं पञ्चकं पञ्चकं द्वि लुलपके शिखदारे मेर्जा अमुकस्य निकटे गमनीयम् । एतस्य खबरं कृत्वा लुलावके प्रतिग्रामे प्रतिग्रामेऽजं द्वयं द्वयं सार्धं गृहीत्वा आगमनीयम् इति । स्वयं मुद्रा सति ॥

——:-०-:——

महाश्रीमहदकपादः खोश्रां शिखदारे मेर्जा अमुक बा मोकद्मानां प्रति । इह एदाकृते सङ्गकृते पादैमृषाकृते

१ 'मं' क पाठः २ 'महा' क. पाठः ।

श्वेतं त्र० शतद्वयं, २००, हं पशुकाविंशकं, २०, घृतं त्र०-सप्तकं त्र० ७, क्षौद्रं त्र० पञ्चकं, त्र० ५, इन्दननाह्वा एकं, मिवहुते, दशकं १० अक्षपच्चिणा। किंच यथा जानाति तथा तोफच्य मया अमुकहस्ते लब्धनीयम्। चेतसि भूयात्। मुद्दा[1] सति॥

—:-*०*-:—

फाग्वा सोदरबले शिखदारे स्थित अमुक मेर अमुकपादः। कोठान्तरे मया मेया अमुकेन सलामाबन्दगे करणपूर्वं कुशलितम्। यथा इह मया सुतस्य कार्यं निकाहं शुक्रवासरे, मदीयमानुष्यसार्धे आगमनीयम् अवश्यमागमनीयं, मम रञ्ज्येदं मा कार्यम्॥

—:·०*०-:—

महाश्री मेर अमुकपादः। कोशां अमुकहस्तप्रीहे गतंश्चे तं त्र० पञ्चकं तोपच्य अमुकस्य मामेलिका देयं। अवहारं न कार्यं। भोक्तनके त्र० षट्कं ददनीयम्॥

—:·=·*·=·:—

महाश्री[2] मेर अमुकपादात्। तैलवानि अमुकस्य दीपप्रज्वलने देयं। प्रति प्रेही गतं तैलमनपञ्चकं देवोट अमुकस्य प्रज्वलने देयम्। संवत्सरातिथिः देयम्॥

—०:=*=:०—

अत्र संवत्सरे अमुके अमुकमासे शुक्ले बहुलपचे तिथा-

---

१ 'मुद्रा' ख. पाठः। २ 'महीश्री' क. पाठः।

ब्मुकायाम् अत्र दिने । अमुकविषयादमुकग्रामादमुके-
नामुकपुत्रेण कुं वा (सति वा) हस्ते सति स्थावर-
धानुष्कचीरिकां करोति । अमुकग्रामादमुकस्यामुक-
पुत्रस्यैवं यथा मश्वेत्थम्। मयास्य सकाशादेतत्पितृपि-
तामहक्रमागत-भुक्तिभोज्यमानो डारीय-स्थावरनिकटा-
दूनादिकमन्यनामान्तरेणापि यथा रूपयमानां स्वब्रह्म-
देयलोकक्रमे भूप्रस्थाष्टकं वर्षचतुष्टयानां धानुष्कत्वेनेति
यद्गृहीतमस्मिन्स्थावरे कुङ्कुमबीजरोप्यमाने सति वः
कोलकमूलकादिकं क्षेपनार्थं वा स्फटीकरणार्थं वा
प्रस्थरफलमसूरकलजा यवगोधूमसुगन्धप्रियङ्गमादिकं
तत्प्राप्तलाग्यमाने सति तत्प्रतिवर्षं धानुष्कात् प्रति-
प्रस्थाद्दीनारद्वादशद्वादशकं आश्वयुज्यमहीमाने स्कन्द-
द्रुमे गृहे आनीत्या ददनीयं उद्वहनीयं च । तद्वर्ष-
चतुष्टये व्यतीते सति ततः स्थावरात्प्रस्थाफला यथो-
पपन्नफलभागाद्भागमेकं दानपूर्वकं सति वृंदं मुच्यमान
भागत्रयं मम कार्षभागाय दत्तम् । एवं सजीवनकालं
तावदुपभुञ्जनीयम् । आगम्यमानाक्षेपासनायां भवतस्य
प्यतारणीयम् । स्वात्पृष्टादुन्मोच्यमानं ददनीयम् । एवं
मातार्थे दत्तप्रतिभू अमुकग्रामीय पितृव्यभ्राता अमुका-
मुकपुत्रः कुं वा हस्ते सति स्थितः । साक्षी । ऊनाधिकान्य-
क्षराणि प्रमाणम् । एवं स्थावरधानुष्का निस्वाहने

१ 'मुकस्यायाम्' ख. पाठः । २ 'वृं' ख. पाठः

चौरिका भविष्यति ॥

अत्र दिने विषये पञ्चपुं भट्ट अमुकेनामुकपुत्रेण हस्ते सति उन्मोचनवाटकोऽयं दत्तः। तत्र कुम्भले भट्टामुकसं यथेत्थम्। मया भवता ऊर्णापारकेयराजान-अमुकस्य मार्गे दीनारसहस्रदशानां (१००००) पृथग्दत्ता स्थिता, शेषानुसारे प्रतिभाव्ये यत्परिस्थापितं तदर्थादागम्यमानाक्षेपासनायां वा पतितस्य मानपालनं मया स्वकृत्या निवारनीयं। यदि निवारितं तदा प्रतिभुवस्य पालनं। अत्र प्रतिभूः जयवने गं वै अमुकामुकपुत्रः कुं सति स्थितः। संवत्सरमासतिथिः लिखितम् ॥

—:=:-०-:=:—

अत्र संवत्सरे अमुके अमुकमासेऽमुकपक्षे तिथौ अमुकायाम् अत्र दिने। विषये अमुकग्रामात् अमुकामुकपुत्रः स्वमतेन विभङ्गक्रियाकारचौरिकां कुरुतः, एकैकस्य परस्परानुमतेन करोति। यथा आवयोः पितृपितामहक्रमागतभुक्तिभोज्यमानलोत्रलोत्राश्रयस्वार्जितोपार्जितधनस्वदायात्संप्राप्तासितस्थावरस्थण्डिलगृहपाटोड्डारारामाघोटवृक्षवनस्पत्यादिकात्पदजीवनगुण्ठ्यादिराजराशिसंप्राप्तशिलकोड्डारदीनारचौरिकाबन्धलाभधानुष्कग्राह्यस्वरूपधनप्रधनगोप्राणिपशुप्राण्याधिगोटकाटयोरप्रच्छन्नदण्डवस्त्रादिकादग्रभागादमुकवचसात्परिस्थाप्य शिष्टमवशिष्टमर्धादिकया भागीकार्यम्। एकाशयेनैकसमूहेनैकचित्तेनैकसमयस्थादानेनैकस्मिन्निवसनीयम्। अथ

वा विस्मयं यदि गतं तदातदा पृथक्पृथङ्निवसने सति मध्यात्समांशेन पित्रोः भोजनाच्छादनादि भर्तव्यं दत्त्वा। यथा मठदेवगृहनिर्गुष्टभोगपतिस्वधान्यबन्धलाभं राशिवतां निवर्तना कर्तव्या, तथा रणे दिशापरेशेणायां राजकुले प्रस्तरप्रस्तारिके यतो यतो यद्यत्किञ्चिद्दातुं गच्छति, तत्समांशेनोद्वहनीयम्। चिकित्सभव्यमग्रे फेरणार्थं च । अत्रानुपालनायोद्वहनाय दत्तप्रतिभूः अमुकग्रामादमुकपुत्रः अमुकेन दत्तः। तथा अमुकेन दत्तं। अमुकग्रामादमुकोऽमुकपुत्रः एवमेवं । परस्परमेकैकस्य दत्ता। कुंवा हस्ताभ्यां स्थित्य। इत्यमुकादीनां समख्यात्॥

'वृद्धौ च मातापितरौ भार्या स्वामी सुतः शिशुः।
अप्यकार्यशतं कृत्वा भर्तव्या मनुरब्रवीत् ॥ १ ॥'

—:=०*०=:—

अत्र संवत्सरे अमुके अमुकमासे अमुकपक्षे तिथावमुकायाम् अत्र दिने। अमुकविषयादमुकग्रामात् अमुकेनामुकपुत्रेण हस्तोपलक्षिते सति वा कुण्डलिकाकरणपूर्वके सति गुण्टीचीरिका करोति। यथा अमुकविषयस्थादमुकग्रामीयामुकस्यामुकपुत्रस्यैवं। यथेत्थम्। मदीयस्मादमुकखवाशादमुकखेत्रादमुकादीनां स्थावरसमीपाच्छिलकभूप्रस्थाष्टकं स्वब्रह्मदेयं ऊनाधिकमन्यनामान्तरेणापि ज्ञायमानमद्यारभ्य वर्षपञ्चकं तावद्गुण्ठिले

१ 'स्वाध्वी' ख. पाठः।

गृहीतम्। तत्प्रतिवर्षमुग्राम्कालान्तराधान्यखारीषट्कं गृह-ग्राममथ वा हम्मारं कोष्ठागारग्राममानीत्य देयम्। अस्मिन्वर्तमानशरदि प्रतिवर्षमुपर्युक्तवद्दातव्यम्। अत्रा-वर्धौ व्यतीते सति, निर्वाह्यमाने कालान्तरे सति, आसन्तते गुण्ठिकायत्ता यदि चलति, निर्विघ्नभोग्ये सति तत्स्थावरं भोगपतेरायत्तम्। अथ वा योऽस्मादृत्त-विवर्षी न गुण्ठिले वर्षपञ्चकं यावत्स्फुटीकरणाय गृहीतं। एतन्निर्वाहे प्रसिद्धे सति तत्प्रतिवर्षं उपास्त सति। वस-न्तस्य शरदात् अन्तशवटिकाद्वयं उद्वहनीयं। पालनीयं। संरक्षणीयं। अत्र दानार्थं वा उपर्युक्तं चोद्वहनाय संरक्ष-णाय गुण्यार्थादृत्तप्रतिभूः अमुकग्रामादमुकपुत्रः कुं सति स्थितः। अनेन दत्तस्थितगुण्यमध्यस्तलेखे तत्र फलं न किञ्चित्॥

—:०-:०:-०:—

अत्र संवत्सरे अत्र दिने अमुकविषयादमुकग्रा-मादमुकः अमुकपुत्रः अमुकपौत्रः तथैतद्भार्या राज्ञी अमुकोच्यमानामुकायामुकग्रामीया दुहिताया चेतौ दम्पत्योर्हस्तदानवाग्भराभ्यां वा कुं सत्याक्षरकरणपूर्वके सति लिखितक्रियाकारचीरिकां कुरुतः, एवमतोऽस्मदीय-पितृव्यजभ्रातामुकाग्रजपुत्रामुकस्यैवं। यथेत्थम्। प्रागस्म-त्पितृव्यजभ्रातृ-अमुकोच्य(मानो)पयुक्तस्य यतो यतोऽयं विद्यमानविभङ्गक्रियानुसारं पृथक्कृतस्थितव्यवस्थलाद्

सामर्थ्याद्विक्रव्यम्, तत्समानसन्तानत्वाद्विद्यापठितत्वाद्वा तन्मयास्याभ्युपगमाद्दत्तं । यथा मम यथाविद्यमानगृह-गृहोपस्करणारम्भसंरम्भागुप्तस्थितसुवर्णरौप्यताम्रभाण्ड-दीनारनिष्कदेवार्चनं रहस्य-शास्त्रागमगामिकावन्तचतुर--चतुरप्रस्थानस्थावरस्थण्डिलगृहघाटोद्धारामाच्चोटवृत्तव-नस्पत्यादिपदजीवनगुणाढ्यादिदीनारचीरिकापत्रिकागृहत्र-न्ता गोप्राणिपशुप्राणिगोटकदायरपचभाण्डवस्त्रा-लङ्करणप्रकरणस्वरूपधनप्रधनधान्यदीनारलवणत्रसुऊ-र्णालकर्पटघृतादिस्वोपार्जितोपरार्जितस्वदेशलठिकामठि-कापूरणिकाप्राकारकरपुरप्रकरणधानुष्कग्राह्याग्राह्यद्रा-क्षाशिण्डादिकोलकमूलकादिबन्धसम्प्राप्तबन्धलाभादि-ग्रामगोषेभ्यो यतो यतो यद्विद्यमानप्रमास्वस्वदायसं-प्राप्तं वामत्रागमभुक्तिभोज्यमाने सति तस्मादर्धं ममा-त्मनो दानबन्धविक्रियोपभोगकरणकं तथा कस्मै-चित्सद्ब्राह्मणस्वयम्भुवे दक्षिणायै परलोकपुण्यवृद्ध्यर्थं परिस्थापितवर्जं शिष्टद्वितीयार्धं अस्य कृत्रिमपुत्रस्य विधेयस्याज्ञाधरस्याविरुद्धस्य विरुद्धसमाश्रितपरिवर्जित-स्य मद्गृहनिवसमानस्य सद्धितानुमतेन भक्त्या अद्रो-हितया प्रक्रम्यमानस्य वलगमानस्यासद्गृहे दिशि दिशि परेणानुमतेन भक्त्या अद्रोहितया प्रक्रम्यमानस्या-सद्गृहे क्रमेण रणे सेवाराकुले वा गृहोद्वहनकरणपूर्वं

१ 'समासामन्ता' ख. पाठः । २ 'त्मानो' क. पाठः ।

निवसत्युपगमत्वादावाभ्यामस्य दत्तं[1] परित्यक्तं च आवयोर्यावत्संस्थितं यः सत्येनास्मदीयं वा अस्मदीयराटके आवाभ्यां विना दानबन्धविक्रयीकरणं न कार्यम् । अस्मन्मतं विना च न किञ्चित्कर्तव्यम् । आवयोर्मध्यादेकस्मिन्विपन्ने सति द्वितीयस्य पितुर्वा मातुर्वा भर्तव्यतस्य सतः तदेव तस्य सर्वमायत्तम् । आवयोर्यथा पुरोहितवचसा पद्यमानक्रमणक्रियाविधानसमाश्राद्धवर्षादिनिवर्तनाकरणपूर्वके सति उपभुञ्जनीयं भोक्तव्यं च । एवमतः क्रियया न चलनीयं, एवमित्यत्रार्थे समग्रक्रियापालनाय दत्तप्रतिभूः अमुकविषयादमुकग्रामादमुकोऽमुकपुत्रो यस्य द्वितीया व(य)स्याः सत्पुरोहितभट्टअमुकपुत्रोऽमुकपुत्रः । मयास्य दत्ता, आवाभ्यामुक्तं अस्याः ससस्तानस्योपर्युक्तकुर्वमनुपाल्यमानस्य उक्तं च । अत्र साक्षी अमुकादयः ॥

—:-=-*-=-:—

संवत्सरे अत्र दिने अमुकविषयादमुकग्रामादमुकोऽमुकपौत्रः तथैतदीयभार्या राज्ञी अमुकोच्यमानामुकायामुकग्रामीयामुकदुहिता चेताव·········युवौ हस्ते सति वा कुं वाग्भराभ्यामुपलक्षिते सति परित्यागचीरिका कुरुतः । एवं यथा ददतः अमुकविषयादमुकग्रामादमुकस्यामुकपुत्रस्य तस्यैवं यथेत्थम्—मम यथावि-

---

१ 'दत्त्वं' क पाठः ।

ह्यमानामुकविषयादमुकप्रदेशे अमुकस्थानलग्नमानस्वब्रह्म-देयलोकादमुकस्वग्राशादमुकक्षत्राद्भूमिखारीत्रयमनेन स-त्पितृव्यजामुकाभिधसकाशात्सम्प्राप्तमस्माद्दिना यदभूत् तन्मयाद्य बोधितहेतुनार्थे अनेन ममामुकवचसा किञ्चि-द्दत्तं तन्मयाद्य अस्य परित्यागोऽयं दत्तः। एतस्मान्मया स्वभार्येण वा पुत्रैः सहितेन छलेन वा बलेन वा सत्सन्तानेन वा सदेशजेन वा सगोत्रजेन वा सद्धेतुना पुरोहितसद्ब्राह्मणेन वा सच्छ्वशुरकुलजनेन वा रोधनपरि-पन्थानादि – चक्रिका भूचक्रिका कुत्तिका हिंसा सम्मु-दकुच्छविशङ्कारोधनं न कार्यम्। एवमतः क्रियया उप-युक्तवत्संबन्धायाः सत्यान्न चलनीयम्। अत्र समग्र-क्रियानुपालनाय परित्यजनाय च प्रतिभूः अतः स्वदे-यस्थितामुकः अमुकपुत्रः कुं वा हस्ते सति स्थितः। अत्रात्यकेयदेशादिपत्यामुकादीनां समक्षात्॥

इति क्षेमेन्द्रविरचिते सर्वशास्त्रोद्धृते
लोकप्रकाशे द्वितीयः प्रकाशः॥ २॥

१ 'स्व' क.पाठः। २ 'जनने' क.पाठः। ३ 'कुशङ्कविशङ्का' क.पाठः।

अथ

तृतीयः प्रकाशः ।

अथातः संप्रवक्ष्यामि तृतीयं लोक(लेख)संग्रहम् ।
पदैर्नानाविधैर्लोकप्रकाशोऽयमुदीरितः ॥ १ ॥

उत्तरीयम् । चादरीयम् । शिखालाहलम् । नडुलम् । विडालम् । अलाबुपत्रम् । गडुकम् । अलाबुगडुकम् । कलशम् । कमण्डलुम् । भृङ्गारम् । गङ्गालीसकोलम् । सौधम् । वान्ताकम् । पर्यङ्कबन्धम् । गवाक्षम् । खजालम् । वेदिः । गोमयम् । कठम् । कटाहं वा । मलयजम् । चन्दनम् । हरिचन्दनम् । श्रीखण्डचन्दनम् । रहः । प्राजा । पालाश्मशानम् । श्मशानत्रिटपम् । हरावासः । छुरिका । कटारिका । योगपट्टम् । पूजापट्टम् । कम्बलीपट्टम् । कोनपट्टम् । लिङ्गपीठम् । भद्रपीठम् । कामरीपट्टम्[3] । जालन्धरीपीठम् । पूर्णगिरिपीठम् । उज्जयिनीपीठम् । श्रीपीठम् । यागपीठम् । रङ्गपीठम् । दिविरः । गङ्गादिविरः । नगरदिविरः । ग्रामदिविरः । खवाशदिविरः । कायस्थलिपिज्ञः । गणकः । गणशूलः । संख्यापतिः ।

---

१ 'शीय' क. पाठः । २ 'कठा' ख. पाठः । ३ 'पीठम्' क. पाठः ।

नन्दिनागरगौडार्कविधित्रैनायकीलिपिः ।
तत्संख्याकलनाध्यक्षो गणाध्यक्षो विधीयते ॥ १ ॥

भोज्यभुक् । भोक्ता । निर्गुटः । आयुक्तः । खड्ग-धारी । पशुपालः । गोधारः । गो आलयः । गोनि-लयः । गोमयः । गो अङ्गयष्टिः । गोचरम् । गोभारती । गोआसा । गोवसुन्धरा । गौदन्ति । गौदन्ता । गौरश्मिः । गौपस्तवे । नयरिगौ । धौ (गौ) सरयनि । गौवनम् । गौसस्यम् । गौरङ्गनाभे । तुरङ्गम् । गोवि-मानम् । गोसूक्तम् । गौ श्रावकः । गौस्थालिः ॥

गोशब्दस्य चतुर्विंशत्युक्तमर्थं हि सूरिभिः ।
.........पुराणां दश प्रोक्ताः प्रसिद्धिता ॥ १ ॥

त्रयोदश गोशब्दं चतुर्विंशत् ।

ठक्कुरो नापितश्चैव मङ्गल्योऽपि कुशाग्रधीः ।
विशाखखुरकर्मज्ञो वाक्छुते वैदिकं मतम् ॥ १ ॥

ठक्कुरायनः । शार्ङ्गी । गोलग्नादिशः ।

अधिस्वामी तथा शूरः तुरुष्कः सर्वमन्त्रिकः ।

गोशब्दस्यान्यशास्त्राभिप्रायः ।

वाग्मिगोरश्मिवातेषुपश्वादिस्वर्गवारिषु ।
दशस्वर्थेषु मेधावी गोशब्दमवधारयेत् ॥ १ ॥

लवणम् । कृष्णलवणम् । घोरलवणम् । स्फुटि-काकारलवणम् । मिश्रलवणम् । पक्केष्टलवणम् । पृष्ठ-लवणम् । भ्रमरलवणम् । क्षारलवणम् । स्फेना-

दुमलवणम् । अम्ललवणम् । सैन्धवलवणम् । त्रपुकुमम् । वेश्मवाहिनी । धरालम्बः । पर्वणम् । अरित्रम् । छटपूटिः । त्रिकुटा । प्रेतोद्देहम । दात्रम् । ....दुमः ।

द्राक्षाफलम् । अक्षोटफलम् । चिरफलम् । कपित्थफलम् । चोया(चा)फलम् । सूर्याफलम् । आरफलम् । काककृष्ण्योद्भवफलम् । निम्बफलम् । दाडिमीफलम् । शाकफलम् । मूल्यफलम् । नारङ्गफलम् । सस्यफलम् । नारिकेलफलम् । यवफलम् । चेत्रफलम् । गोधूमफलम् । वनफलम् । काकद्राक्षाफलम् ।

पादत्राणम् । पादुकः । पादावरोहकः । शल्कम् । तीक्ष्णकारि ।

नौः । तरणिः । सेतुः । वारिवारणम् । उडुपम् ।

खण्डम् । द्राक्षासर्करखण्डम् । इष्टिका । धान्येष्टिका । कूपम् । तडाकम् । गर्तम् । परिखा । खातम् । भृङ्गः ।

विलासी । कामुकः । दयितः । रमणः । दासः । भृत्यः । स्वामी । अधिपतिः ।

प्रिया । कान्ता । वराङ्गना । महिषी । रसा । मदना । महिषीरसा । कामिनी । बाला । चकोरचक्षुषी । सस्तेवन्तकम् । वेश्या । पन्यस्त्री । देव-

१ 'मूल्य'क.पाठः । २ 'नारङ्ग'क.पाठः । ३ 'गर्तम्'क. पाठः । ४ 'आधिप' क. पाठः । ५ 'पत्यस्त्री' क. पाठः ।

दासी । भार्या । स्त्रियाः । युवतयः ।

गोबन्धनालयम् । गोबन्धनकीयकम् । गोबन्धनकेलकम् । गोमूत्रनाडी । वेश्मनिका । एकक-मिल्लः । खेचरी । घण्टा । चिच्चिल्ला ।

भासापुत्रः । अर्भकः । सुतः । शिशुः ।

लठिका । मठिका । मन्दिरम् । ओकम् । भवनम् । गृहम् । प्राकारम् । दि[1]विरम् । पट्टमण्डपम् ।

कन्दुकारः । सूपकारः । कुम्भकारः । कन्दुः । कन्दुधारम् ।

किङ्किनी । मकुरम् । दर्पणम् । धूम्रम् । आधारधूम्रम् ।

मूषकः । आखुः । गर्तांटः । सर्वापहारी । कन्द्वांगारकर्षणम् । वालुकाः । सिक्ताः । सूक्ष्मा । ग्रीवायकः ।

म[2]न्दविसर्पिणी । पिष्पी । टिट्टिभोम्भरस्वामी । चटः । चटकः । क[3]लविङ्कः ।

मीनः । मत्स्यः । बालचरः । शफरी । शफा-लिकः । गिरिकर्णिकः । कवरी । वीचिः । तोर-मानिष्काः ।

दीनारः । ग्रैवेयकः । कन्दुलिकः । लुहरवका । चारसी । स्रवा । कुल्या । कुलनदी ।

---

१ 'गिविरम्' क. पाठः । २ 'मर्म' क. पाठः । ३ 'काल' ख. पाठः ।

कुमारी । पत्रिका । कुटिका । दुहिता । कन्या । अंक्क:[1] । स्वसा । भगिनी । जननी । माता । धात्री ।

कुण्डम् । ऊधस्यम् । स्ताव्यम् । नवनीतम् । यवाङ्कुरम् । कुम्भिटिका । आज्यस्थालिः ।

दूतज्ञः । कितवः । दण्डी । तपस्वी । दानशीलः । सत्यः । धर्मप्रधानः । ऋजवः । पुत्रवान् । धनवान् । धीमान् । सत्यवान् । बुद्धिमान् । रङ्कावतारि । पाषण्डो[2] । कृतकृत । विकलेन्द्रियः । कर्मेन्द्रियः । पतितप्तः । अर्थसन्धः । रिपुः । शत्रुः । अरातिः । चौरः । तस्करः । साहासिकः । आरामिकः ।

दरी । गुहा । गोहरी । कण्ठमात्रा । तटकटधारा । कोटिधारा । धरः । सौत्यम् । रन्ध्रम् । पुरन्ध्रम् । नड्वला । पल्वला । अवरोधम् ।

घनम् । पीवरम् । कठोरम् । निबिडम् । गुडः । पृथुः । बृहन् । उच्चैः । महान् । आरम् । अशोचम् ।

गन्धम् । सुगन्धिः । सौरभम् । पूषणम् । पूरणम् । निर्भरम् । सुभरम् ।

भवनम् । दारुभवनम् । हृद्भवनम् । सुरतभवनम् । निशाभवनम् ।

कथनम् । जल्पम् । भणितम् । भणितिः । भाणिः । ऋङ्कारः । भावः । कङ्कारः[3] । स्थालम् । पूर्णम् । वागुरः । वार्तारिकाः ।

---

१ 'अकुः' क. पाठः । २ 'पाखण्डी' क. पाठः । ३ 'झङ्कारः' क. पाठः ।

शलभाः । शुकाः । भित्तिरयः । आरात्रिकडुकम्[1] । कलशम् । दीपम् । स्थालिः । अङ्कारेवृषः । भरसहः । भारसहः । उष्ट्रः । उरभ्रः । कर्पटम् । नीचः । कर्मम् । अजिनम् । वारिवारणम् । रणङ्कटम् । अवटम् । घटम् । पटम् । कटम् । शकटम् । तटम् । करपात्रम् । वादित्रम् । सुत्त्रा । सैरन्ध्री । दरी । सृत्वयम् । जर्भरीपेफेटम्[2] । रङ्कनम् । गोरम् । कुड्मलम्[3] । शुभ्रम् । अभ्रम् । तम्रम् । बभ्रुः । पिङ्गम् । पिञ्जरम् । कन्दरा । कृकाटिका । कुन्दुरम्[4] । चतुरङ्गम् । चतुरङ्गलीला । अच्चः । पञ्जरगम् । द्विष्टी । त्रिहडम् । पुंचीनः । पवनी । कवरी ।

दशसूना समो चक्री दशचक्रसमो ध्वजी ।
दशध्वजिसमा वेश्या दशवेश्यासमो नृपः ॥ १ ॥
दशानां च सहस्राणां यो वा(ह)यति तद्धुरम् ।
सा सूना सौनिको ज्ञेयो ब्रह्महारी सभुग्विभुः ॥ २ ॥
तैलचक्रसहस्राणां द्वादशानां च योऽधिपः ।
तस्य यच्च मुखं पश्येत्स तैलवणिजां पतिः ॥ ३ ॥
भैरवं येन विक्रीतं मिश्रितं वा जलेन तु ।
मधुजी रौरवं गच्छेत्सदा संवत्सरत्रयम् ॥ ४ ॥
उत्तमाः शक्रयो ज्ञेयाः कुलकौलरतेषु च ।
पणां नीत्वा परं यान्ति पाकपुण्यस्त्रियः स्मृताः ॥ ५ ॥

---

१ 'युङ्कारे' क, पाठः । २ 'पेभटम्' क. पाठः । ३ 'कुल्मलं' क. पाठः । ४ 'कुन्द्' क. पाठः ।

साधुभ्यो यो धनं ग्राह्येदसाधुभ्यः प्रयच्छति ।
स राजा नारकी ज्ञेयः शुद्धस्तद्विहितो नृपः ॥ ६ ॥

भिक्षो कन्था श्लथा ते ननु शफरिवधे
जालमश्नासि मत्स्यां-
स्ते वै मद्योपदंशाः पिबसि मधु समं
वेश्यया यासि वेश्याम् ।
दत्त्वाङ्घ्रिं मूर्ध्न्यरीणां तव किमु रिपवो
येषु सन्धिं विदध्मि
चौरस्त्वं द्यूतहेतोस्त्वमसि च कितवो
नास्ति नष्टे विचारः ॥ ७ ॥

इति क्षेमेन्द्रकृते सर्वशास्त्रोद्धृते
लोकप्रकाशे तृतीयः प्रकाशः ॥ ३ ॥

—*०*०*—

१ 'द्विहितो' क. पाठः। २ 'शास्त्रकथासरित्सागरे' क. पाठः।

अथ

चतुर्थः प्रकाशः ।

अथातः संप्रवक्ष्यामि चतुर्थं लेखसङ्ग्रहम् ।
येन विज्ञातमात्रेण मूको भवति पण्डितः ॥ १ ॥
कायस्थेनोदरस्थेन मातुरामिषशङ्कया ।
अस्थीनि किं न जग्धानि तत्र हेतुरदन्तता ॥ २ ॥
उन्नमद्भिर्नमद्भिश्च च्छिद्रान्वेषणतत्परैः ।
उपस्थैरिव कायस्थैः कायस्थः को न वञ्च्यते ॥ ३ ॥
चितिं प्रज्वालितां दृष्ट्वा वैद्यो विस्मयतां ययौ ।
नाहं गतो न मत्भ्राता कस्येदं हस्तलाघवम् ॥ ४ ॥
अग्न्यागारे कुटीं कृत्वा ब्राह्मणो विगतश्रमः ।
मौसुलं तन्त्रमासाद्य ऊर्ध्वबाहुः क्षिपेत्सचित्त ? ॥ ५ ॥

स्थैर्ये स्थाणु राज्ञो द्वारमुद्वहति यः स राजानकः । प्रजापालनार्थमुद्वहति रक्षयति स राजस्थानीयः ॥

पतिता च प्रतिष्ठा च मुद्रिता शासिता तथा ।
चतुर्विधा सभा प्रोक्ता सभ्याश्चैव चतुर्विधाः ॥ १ ॥
प्रतिष्ठिता पुरे ग्रामे चलत्वादप्रतिष्ठिता ।
मुद्रितात्यर्थसंयुक्ता राजयुक्ता तु शासिता ॥ २ ॥

---

१ 'लोक' क.पाठः । २ 'विज्ञान'क.पाठः । ३ 'यन्न' ख. पाठः ।

तत्र सभायां लौकिकार्थमोहार्तिवारणं यः करोति स राजमहत्तमः ॥

नृणां षष्टिसहस्राणामधिपद्यो तथा जगुः ।
राज्ञीश्वरमुद्वहति स द्वाराधिप उच्यते ॥ १ ॥
प्रजानां परमः कंपो मोहकम्पं निवारयेत् ।
गजाङ्कं च समाख्यातं स ज्ञेयः कम्पनापतिः ॥ २ ॥
वाजिनो यत्र तत्राहं तत्राहं तत्र (यत्र) वाजिनः ।
न ते यत्र न तत्राहं नाहं यत्र न तत्र ते ॥ ३ ॥

एषां वाजिनां सहस्रसंख्यानामनीकिनीनामयुतस्य योऽधिपतिः सोऽश्वपतिः ॥

रथो गजो नराः पञ्च त्रयोऽश्वाः पत्तिरेव च ।
सेनामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः ॥ १ ॥
प्रत्येकं च यदुक्तं च त्रिगुणं त्रिगुणोदयम् ।
अनीकिनीदशगुणं चाहुरक्षौहिणीं बुधाः ॥ २ ॥

तदक्षौहिणीनामयुतानां योऽधिपतिः स गजपतिः ॥

ग्रामायुतसहस्राणां पत्तनं ज्ञायते बुधैः ।
तत्रापि सारं नगरं तत्पौराः पुरवासिनः ॥ १ ॥
तेषां तु सारं यद्ग्रन्थं लक्ष्मीवन्तो नरा जगुः ।
एषां योऽधिपतिस्तत्र स ज्ञेयो नगराधिपः ॥ २ ॥
चितिं पश्यति पुत्रस्य शिलां पश्यसि खण्डिताम् ।
मन्दिराणां सहस्रस्य ग्रामाणां पञ्चसप्ततिः ? ॥ ३ ॥
विषयेष्वतिकष्टोऽयं विषयः स्त्रीति नाम यः ।
जीवत्यन्यैः किलाकृष्टस्तयाकृष्टो न जीवति ॥ ४ ॥

शब्दादयो विषयास्तथा कामक्रोधलोभादयः, तदनु ग्रामादयो बृंहनविषयो डामरो विषयः ।

कश्मीरेषु सप्तविंशतिविषयाः । ईशदिग्भागाद्यत्र खोयाश्र(हा)मी । एकेनविषयः । क्रोधनविषयः । द्वाविंशतिविषयः । चालनविषयः । समालाविषयः । देवसूची(र)विषयः । भृङ्गविषयः । वितस्ताविषयः । सत्रवविषयः । खरवारिविषयः । नीलाविषयः । हारीविषयः । जलहडीयविषयः । खड्डीयविषयः । फाग्वाविषयः । लहरविषयः । औलडीयविषयः । नीलाशविषयः । एषां विषयानां ग्रामविभागो यत्र

षष्टिग्रामसहस्राणि षष्टिग्रामशतानि च ।
षष्टिर्ग्रामास्त्रयो ग्रामा ह्येतत्कश्मीरमण्डलम् ॥ १ ॥

अथान्यशास्त्राभिप्रायः—

चत्वारिंशत्तथापि[1] पञ्च गिरिशाः[2] षष्टिश्च चक्रायुधा
ब्रह्माणस्त्रय इत्यनादिनिधनाः क्रीडन्ति विश्वेश्वराः
नीलादीनि शतानि सप्त फणिनां तीर्थौकसां कोटयो
व्याख्याताश्च चतुर्दशोत्तमतमाः कश्मीरभूमण्डलम् ॥

एषां विषयानां योऽधिपतिः स विषयाधिपतिः ॥

पुराङ्किताश्च ये नाम निर्मितास्त्रिपुरारिणा ।
तेषां च नगरं ग्रामं पत्तनं तत्र वासिनः ॥ १ ॥

त्रिविष्टपस्य सारं तत्पार्थिवं क्षेत्रमीश्वरम् ।
तत्रापि सारं हिमवांस्तत्र सारं सतीसरः ॥ २ ॥

---

१ 'रिंशतयापि' ख. पाठः । २ 'गिरिश' ख. पाठः ।

सती च पार्वती ज्ञेया राजा ज्ञेयो हरांशजः।
तेन नामाङ्किता यत्र कृताश्च नगरादयः ॥ ३ ॥

तत्र पुण्ये गिरौ वणिग्वाणिज्यपण्यवाहादयः स्थिताः तेषां योऽधिपतिः। तस्मिन् हट्टे रात्रौ मुषणामारणभित्तिभेदसन्धितस्करा ये सन्धिं ददति वा मुषन्ति वा मारयन्ति एतत्संरक्षणार्थे यो युद्ध्यति स चौरपतिः। पारमार्थिकस्तु आत्मा एव लोकस्तथा भूर्भुवः स्व इति लोकाः। भूर्लोकः, भुवो लोकः, स्वर्लोकः, महर्लोकः, जनलोकः, तपोलोकः, सत्यलोकः, इत्येवं सप्तलोकाः। एषु सप्तलोकेष्वथ निवसन्ति तेषां योऽधिपतिः स ईश्वरः। यत्र यत्र यस्मिन्विषये लोकस्य चेश्वरः तस्मिनृतौ संयतार्था गजाश्वरथपदातयः। योधोऽनीकस्य लोकानामालोकयति स लोकाधिपतिः।

एकं दश शतं चैव सहस्रमयुतं तथा।
लक्षं च दशलक्षं च कोटिश्च दशकोटयः ॥ १ ॥
एवं रथानामयुतं सा सेना प्रोच्यते बुधैः।
तत्र योऽधिपतिः राजा स सेनाधिपतिर्मतः[1] ॥ २ ॥

परमादिदेवतार्चनीयतमभट्टारकमहाप्रभुश्रीमदमुकराजदेवपादः अमुकविषयस्थामुकग्रामादमुकेनामुकपुत्रेण कटारिकाहस्ते सति शिरश्चारिकार्थे विज्ञाप्यन्ते यथेत्थम्ः—इतः प्रदेशात्सान्तर्वर्तिकाद्भोगभूम्यादिसहिता-

---

१ 'माधि' क पाठः।

द्रंगिसाङ्गस्थादुपास्त इति दीनारसहस्रपञ्चनवति तथा धान्यखारीसहस्रषट्कं (६००८) खं गं संचत्यादिकस्योपरि सस्यापादीयो ग्राहकगरलाप्राणानिर्यातले वह्निकवता सार्धं प्रविश्य करणपूर्वतो दुहनीयनिवर्तनीयं च तत्तस्माद्राष्ट्रसंलग्नमानग्रामगोष्ठभोगभूम्यादित्यः येतिगिजघालजूकनिर्गुटखोस्सरादि त्रिरवणिग्वाणिज्यसमग्रद्रङ्गपतिवास्तव्यदेशनिवासिनां यदि केनचित्कृतं तत्समेन वक्तव्यम् । अत्र धनत्रिभागस्य वा खसितग्रहणस्य द्विहनस्य संशोधनस्य च प्रतिभुवः अमुकविषयस्थादमुकग्रामीयामुकः अमुकपुत्रः तत्र ततोऽमुकोऽमुकपुत्रः अमुकग्रामादमुकोऽमुकपुत्रः मया पादानां दत्तः कुं वा हस्ते सति स्थितः पदातिर्यथा दत्तस्थितचुटकेनोपेक्षाच्छलं तं किंचित् तथा खसितग्रहणप्रस्तारिकाद्वास्तव्यहस्तात्ततो दीनारास्तत्संग्रहणीयाः विज्ञप्ताः पादाः लिखितममुकेन प्रमाणम् ॥

—:-*०*-:—

परमादिदेवताचर्नायतमपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमदुत्तमलोकपालसुरत्राणराजदेवपादान्तिकात्:—अमुकप्रदेशीयराजस्थानीयामुकस्यामुकपुत्रस्य पदार्थन्तेखार्थं समाज्ञास्थं यथावदमुकेयविषयादेवा सच प्रदेशानिवसमानस्थितकम्पनादिपति राजानमहाश्री अमु-

---

१ 'नमति' ख. पाठः । २ 'घोष' ख. पाठः ।

कदेवस्य राज्ञी पुत्रकलत्रधनगोप्राणिपशुप्राणवादिशो-
धकटायनपथकपरिजनवणिग्वाणिज्य-भांपति-परिजन-
दीवरसांयात्रिककल्यपालप्रत्येकात्रिमयालवास्तव्यधृतस-
हितस्य धेयस्याज्ञाधरस्य विरुद्धस्य विरुद्धसमाश्रितप-
रिवर्जितस्य निर्दोषस्य निरपराधस्यास्माकं हितानुम-
तेन भत्त्याद्रोहतया प्रक्रम्यमानस्य तदन्वसदीय शत्रु-[1]
गोत्रजाविरुद्धविचलितानां सार्धे विपक्षविदेयानां सार्धे
दूत्यागमाचारसञ्चारादिदूतगमागमलेखलेखहारविसृष्टप्र-
त्यमनकोहेलिकादर्शनग्रहणाधिकं[2] सुमुखपरिमुखाभ्याम-
क्रम्यमाणस्य तत्तस्माद्राष्ट्राद्भोगान्तस्यादिकात्सान्तर्वर्ति-
काद्राणसाङ्गस्थपुरदुर्गग्रामघोषभ्यो यद्यदारुहति देया-
वदेयचारोपचारहर्गोपहारगोट(क)दीनारचतुष्कस्वदीय-
तादीनारमार्गायमार्गोत्सवदीनारात्त्रस्कन्धाश्वयुजमही-
मानानिदाघापादपापभानप्रमाणशुष्कद्रङ्गराटकाधर्मासन-
न्यायाचारपथोपचाररूढास्थितधानुष्कगृहधानुष्कस्थाव-
रधानुष्कनाटिवाटिकाशिण्डिकाधानुप्रस्थामार्गरथ्यादी-
नारव्यापाराशिवाशिवदेवगृहाविहाराग्रहारबालप्रबलपाथिर-
चिकसाचिदीनारगोष्ठि[3] एडलश्वपचश्मशानमण्डलिक-
भवलोत्रकापालिशैवदाहदीनारादिसमग्रजनपदादीनां
सकाशाद्यथोत्पन्नयथास्थितशिरश्चारिकायां परुत्परारि-
वर्षस्थितः यथोक्तवदभ्यन्तरे यद्दत्तं स्थितं तत्रोपरि-

१ 'शत्रु' क. पाठः। २ 'प्रत्यसमको' क. पाठः। ३ 'दशन' क. पाठः। ४ 'शिव' क. पाठः।

चातनादीनारसहस्रपञ्चपञ्चाशादिकेन सह तदुपर्युक्तक्रियाकारानुसारं पृथक्लिखितस्थितत्वात्सर्वस्मात् खण्डनिकायां संयोगप्रयोगदशैकादशसंसरणगणस्थानप्रधानदीनाराः मर्मद्वन्द्वत्र बभूवुः । एतत्तेषां सचिवकारकगम्पतिसङ्घयेशानादानपूर्वं अस्मदीयगणनास्थानादियातितिथिष्यमाणलवाह्निकवेतालवह्निकाभिसहितं मार्गनिवर्तनं कुर्वमाणस्य नास्ति विशेषपर्यन्तं गणनानिर्वाणपूर्वमुद्वहनां कुर्वमाणस्य शठशाठ्यादिकेन दिशां परिसेवायां वा दिगन्तरयात्रायां प्रापणाय यत्र यत्र गच्छति तत्र तत्र तुल्यकालं छत्रपश्चेच्छत्रधृताश्वारोहपदातिसकलेन सेनामुखेन सह प्राप्यमाणस्य तत्र सागुप्तसत्यहचतुष्पत्रिकाचले चालादिपृष्ठखरिकामुखरिका सन्नाहादिभिः सुसहितेन रमणीयशब्दकञ्जाभियोगं कुर्वमाणस्यैव सतो बृहत्कार्षनाधिपतित्वात् लाभं यद्वाध्यपत्रिकं स्थितं तत्र बलाबलक्रमकेण कदाचित्केनापि प्रकारेण तत्र तस्मिन्विषये च प्रदोषे ग्रामघोषेभ्यो दुर्गाणां मस्तरप्रस्थारिको मठदेवगृहविहारचैतन्यचैत्याशिवपुरी चतुश्शालास्वधायबन्धलाभनिर्गुणादिविरुडामरकुटुम्बिभोगपतिपतलाप्रासादसम्प्राप्तिराशिलोत्रवत्रां देवब्राह्मणानां बलाबलक्रमादिकमकुर्वमाणस्य तदनुपद्यमाणक्रमेण योऽन्तः प्रक्रमयति सोऽस्य मद्यमानक्रमणाय तच्च बृहच्चिकित्सात्वतां दीनारसहस्रादिव-

१ 'माणस्य'क पाठः। २ 'दिशा'क.पाठः। ३ 'सामर'क.पाठः।

धर्मस्यायत्तम्, अवशिष्टमस्माकमायत्तम् । एवमन्तश्च सर्वक्रियायां न चलनीयम् । एवमित्यस्यार्थे मध्यस्थत्वेति प्रतिरूपे सति सचिवानां तथा कारकमहत्तमानां मुखात् स्वयं दत्तादेशात् अनेन यथादत्तस्थितशिरचीरिकायां सति प्रभूतकायां प्रबुद्धायां सत्यां तत्र च्छलच्छिद्रोपद्रवादिकं न कदाचित्करणीयं, अपि चलने सत्ये तच्चुटकमध्यस्तपादानां न किञ्चित् इति चुटकोऽयं समध्यस्तोऽयं दत्तः ॥

—=:-*०*:-=—

परमभट्टारकमहाराजाधिराज–अमुकप्रदेशीयामुकस्थामुकदेशे निवसमानस्थितत्वात् तत्रोत्थाय पलायामताः, तदस्यागच्छमानस्य पथि पन्थाने प्रक्रम्यमाणस्य सशुभाचारतया नियसमानस्य मोषणमारणावष्टम्भादिकं स्वमुखपरमुखाभ्यां न क्रियते, अद्यारभ्य पत्तस्य मध्यस्थत्वे अमुकोऽमुकपुत्रः परिस्थापितः हस्ते सति वा बृहद्धस्तालङ्कृते सति रूपं सति सचिवानां मुखात् ॥

—:-*०*-:—

परमादिदैवतार्चनीय० अत्र संवत्सरे अत्र दिने अमुकविषयस्थामुकग्रामीयामुकेनामुकपुत्रेण हस्ते सति दिव्यशपथवाक्यचीरिका अमुकविषयस्थामुकप्रदेशीयामुकं प्रति धृता । यथा अनेन तत्कार्यपुरुषाग्रेण[1] प्रतिभूः लागितः । तत्तत्र प्राप्यास्मिन्नग्रे प्राड्विवाकपण्डितसा-

१ 'ग्रेना' क. पाठः ।

धिकपुरस्थे स्वीयसारप्रसारेत्युदीरितोत्पन्नवक्तव्ये सति तदनेनोक्तं इत्यमुकक्षेत्रादमुकरूपाद्भूमिखारीपञ्चकं बला-द्भुक्तिकत्वाच्च मत्पितृप्रव्याद्मुकग्रामीयादमुकसद्गृहीत्वा मूल्येन संप्राप्तस्थितमित्यर्थाच्च[1] तच्चानेन बोधितं तस्यो-पभुञ्जमानतद्बलाच्च तेन नीतं सममिति विचार्यैतदुक्त-तया मयास्य नीतं न किञ्चिदर्थवत्. न किञ्चिदपि तत्त-स्मादेतत्स्थावरं मम पित्रा तु भुक्तमिति मया वर्षत्रिंशत्प-ञ्चाशकं तावदुपभुञ्जितमेतदेवे क्रमेण शाठ्येन शठिलं आगतस्तस्मात्सर्वतो वा सर्वस्मान्ममोपभुञ्जमानस्याधि-कबलं केन हेतुना किं प्रयोगेन कथं क्रियते इति पदानि परस्परमुदीर्यामुकविषयस्यामुकनागराजदेवपादानामग्रे तत्र स्थित्या तत्राद्यविधानेन पद्यमानक्रमेण च पदोदीर-णपूर्वं शुद्धचीरिकां प्रेच्य धर्मचीरिकां ललाटे[2] गृहीत्वा समपदानि गत्वा दिव्यं कर्तव्यमत्र सन्धयः वदि पञ्चम्यां वदि द्वादश्यां शुदि प्रतिपदि इत्येकेनुष्ठया मया यदि न शुद्धिःकर्षिता वा स्फोटिता वा अहं पलायगत-स्वदेवोपयुक्तं स्थावरं दत्तास्मि व्यतिक्रमादीनारसहस्रप-ञ्चकं पादो यो ग्राहकानां मार्गे दातव्यं तद्वदनेन कर्षापितस्तदा मम न वक्तव्यम् दैविराजकुलिकपरस्परं प्रेक्षणीया । एवमतः क्रियया न चलनीयं । अत्र शुद्धिनिकर्षणाय दत्तप्रतिभूः अमुकग्रामादमुकोऽमुकपुत्रः

१ 'र्थाश्च' क. पाठः । २ 'ललाटे' क. पाठः ।

स यस्य दत्तमनेनोक्तमहमेष यदि दग्धो वा पलायग-तस्तदुपर्युक्तवदनुपालनीयम् । अनेन तद्वच्छुद्धिमध्यस्थः अमुकविषयस्थामुकदेशीयाऽमुकोऽमुकपुत्र अनेनामुके-नामुकस्य तद्वद्दत्तः कुंसति स्थितः । ऊनाधिकान्यक्षराणि प्रमाणमिति ।

आदित्यचन्द्रावनलानिलौ च
द्यौर्भूमिरापो हृदयं नल(यम)श्च ।
अहश्च रात्रिश्च उभे च सन्ध्ये
देवो(धर्मो) हि जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ १॥

—=·:·*०*·:·=—

परमादिदैवतार्चनीयतम–परमभट्टारकमहाराजा-धिराजपरमेश्वरचक्रवर्त्युत्तमलोकपालमहाप्रभुश्रीमदमुक-सुरस्थानराजदेवविजयराज्ये संवत्सरे अत्र दिने अमु-कविषयस्थामुकग्रामीयोऽमुकः अमुकपुत्रोऽमुकपौत्रः तथा तदीयवैवाहितभार्या राज्ञी अमुकोच्यमानामुकाया अमु-कग्रामीयामुकदुहित्र्या चेतावविवियुतोक्तं वा हस्तवाग्भ-राभ्यामुपलक्षिते सति दक्षिणाप्रतिपादनपट्टकोऽयं ददाति यथा । अत एवामुकप्रदेशीयाग्रहारीयभट्टामुकायामुक-पुत्राय त्रिसन्ध्योपासकाय ऋग्यजुःसामाथर्ववेदपाठकाय नित्यस्नानदानदेवार्चनरताय मम मातापित्रोरुद्धरणाय ब्रह्मचारिणे सद्ब्राह्मणाय श्रीकश्मीरेषु श्रीमद्विजयेश्वर-देवपादानां पूजार्थमर्घपुष्पधूपदीपसमालभनार्थं :—

१. 'कुंवा' क. पाठः ।

आपः क्षीरं कुशाग्राणि तण्डुलाः सुमनास्तिलाः ।
यवाः सिद्धार्थकाश्चैतदष्टाङ्गोऽर्घः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥

इति पूज्यपूजकाय दत्तं नियमितम् । अमुकविषयादमुकग्रामादमुकसमीपादमुकनामक्षेत्रादमुकप्रदेशीयादमुकस्थावरनिकटादमुकसमीपादमुकनामक्षेत्रात् अमुकप्रदेशीयादमुकस्थावरनिकटादमुकविषयस्थादमुकादीनां सत्कार्थान्मूलेन दीनारशतसप्तको[1]पेतसहस्रपञ्चकैर्यः सम्प्राप्तस्थितागमसञ्चालकाद्भूमस्थद्वादशकमसै दक्षिणायै दत्तं प्रतिपादितं परित्यक्तं च, एतस्योपभुञ्जमानस्य ससन्तानस्यास्माभिरस्मद्वै[2]शजने वान्यत्र केनचिद्बाधनपरिपन्थनादिकं न कार्यं । केनापि चेत्कृतं स नरकपाती स्यात्पुत्रवध्यो भवति । आचन्द्रसूर्यसमुद्रमेरुमलयपर्वतपर्यन्तं तावदहार्यं ससन्ततेर्जीवनाय प्रतिपादितपट्टकोऽयं दत्तः । उक्तं च भगवता—

हलकृष्टां महीं दद्यात्सबीजां सस्यशालिनीम् ।
यावत्सूर्यकृतालोकास्तावत्स्वर्गे महीयते ॥ १ ॥
षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ।
वर्षकोटिशतं चैव स्वर्गे वसति भूमिदः ॥ २ ॥
देवद्रव्यविनाशाय ब्रह्मस्वहरणाय च ।
अर्जितं कुलनाशाय स वेदात्मवधाय च ॥ ३ ॥
न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते ।
विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकान् ॥ ४ ॥

१ 'कोपीतं' क. पाठः । २ 'द्वैश्य' क पाठः ।

सुवर्णमेकं गामेकां भूमेरप्येकमङ्गुलम् ।
हरन्नरकमाप्नोति यावदाभूमिसंप्लवम् ॥ ५ ॥
तटाकानां सहस्रेण अश्वमेधशतेन च ।
गवां कोटिप्रधानेन भूमिहर्ता न शुध्यति ॥ ६ ॥
अक्षिपक्ष्मपरिक्षेपक्षणक्षयिणि जीविते ।
कन्ताक्षयाश्वाक्षिपेत्क्षोणीं यस्या वाचाक्षयेऽक्षयः ? ॥७॥
तप्तायःपिण्डदण्डद्रुततरलधिकावज्रतुण्डाण्डजोच्चै-
र्व्याघातैर्भिन्नमुण्डाद्विकटकटुरटच्चण्डभृच्चण्डदूताः ।
आराध्यारात्प्रकाण्डप्रहतहुतवहाखण्डखण्डाङ्गसङ्गा-
ज्जायन्ते नारकास्ते जलधवनिकटा ये धरित्रीं हरन्ति ॥ ८ ॥
भूमेर्दाता याति लोकं सुराणां
हस्तैर्भुक्त्वा वाहमारुह्य दिव्यम् ।
तस्या हर्ता प्रज्वलत्तैलपूर्णे
लोहे कुम्भे पच्यते कालधूतैः ॥ ९ ॥
सामान्योऽयं धर्मसेतुर्नराणां
काले काले पालनीयो भवद्भिः ।
सर्वानेतान्भाविनः पार्थिवेन्द्रान्
भूयो भूयो याचते रामभद्रः ॥ १० ॥
स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धराम् ।
स्वविष्ठायां[1] कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह मज्जति ॥ ११ ॥
यो वारयति रोधयति वा स नरकपाती स्यात् । एवं न कश्चिदपहरणीयम् इति दक्षिणापट्टकोऽयं दत्तः ।

---

१ 'श्वविष्ठायां' क. पाठः ।

अत्र साक्षित्वे धर्माऽऽदित्यवसुमरुद्गणरुद्राः । एवममुकदेवमहाप्रभुशाहिप्रत्यये लिखितं गं पत्यमुकेन ॥

—❋०❋०❋०❋—

परमभट्टारकमहाप्रभुपादान्तिकात् अमुकप्रदेशीयामुकस्य समाज्ञप्तम् । यथा अमुकदवयजनार्थं पूजोपकरणार्थं पूज्यद्रव्यादिसम्भारणार्थं अमुकव्यापारिहस्ताद्ग्रणनाद्गृहीतलवह्निकया दीनारसहस्रपञ्चदशकं (१५०००) गणपत्यामुकमुखादिहानीत्य देयं, प्राप्तमात्रं प्रापणीयम् । लोकस्यार्थार्थमर्थकवाचकस्य सार्थासङ्गस्य च शिरो· ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रादीनां ब्राह्मणस्याङ्गाद्देदचतुष्टयार्थं चतुर्वर्णो नियतः, क्षत्रियस्यायुधादिपरिकल्पनार्थम् । अङ्गाच्चतुर्वर्णो नियतिः, एवं षोडशवर्णाः षोडशाणां वर्णानां जातीनां एवं चतुर्धा प्रजापतिसंख्ययाश्चतुःषष्टिश्च वर्णजातयः ।

सरीसृपाः । क्रमिस्थटाः । चर्मचटाः । कलविङ्काः । वेङ्गाः । कलिङ्गा । अङ्गाः । स्फुलिङ्गः । पलिकः । इष्टिकः । धान्याहिकाः । कापः । कुन्तकम् । अन्तकम् । पङ्कम् । सङ्गम् । रङ्गम् । पतङ्गम् । तङ्गम् । संङ्गम् । सारणिः । तरणिकः । काठिनः । जलकटाहिकः । घटं । पटं । कटं । कठं । कवाटम् । नटं । नाट्यं । जटं । घटं । नाजामुकं । कलापः । सिन्धुवारः । डासः । छुरिका । अभिरामः । नाधासः । सापं । विवाङ्गम् । लवङ्गम् ।

१ 'ङ्गाश्च' क. पाठः २ 'विङ्गाः' क. पाठः । ३ 'भासः' क. पाठः ।

साङ्गाभिः । सुवर्णायकम् । सुवर्णपत्त्रिका । सुवर्ण-मुख्यम् । जारम् । रजकः । कुण्डम् । कुलवत्त्रकम् । कुमारः । स्फुरम् । सिकतालुम्[1] । नौवस्कम् । सारणिः । सारविक्रम् । स्फुरन्ती । रन्ता । परसारसश्चयम् । स्थिरगागमने । द्रुपातनम् । सदोलकम् । तपोलकम् । सोलकम् । वाकोलकम् । कवाटिः । वारिधानी । वारिधरः । वारिवारणम् । वारिकरणम् । वारिकरं । वारिका । वारिघं । वारिणं । वारिभं । वारिवारी । वारिपा । देविरामः । सुरापः । रामः । रमणः । रंरारमणः । ऋतुपदं । ऋतुकालं । ऋतुपवनम् । रदायकं । ऋतूत्थं । ऋणम् । ऋतुरामं । स्वार्थम् । स्वाङ्गम् । स्वाग्यम् । स्वात्मीयकम् । स्वानिका । पवनः । पादनः । पावनः । पूसूनिकः । सूरिः । सारणिः । सारम् । सदनम् । सोदनम् । पिण्डी । गण्डाङ्कतिवम् । आधानम् । स्वाङ्गम् । रङ्गम् । सारम् । सारोवनम् । सैरङ्गं । भृङ्गं[3] । भारवनम् । भारकाननम् । सयत्तातातम् । तुरङ्गकम् । तरणिः । तावकम्[2] । सामकम् । तत्तुष्करः । चतुष्कम् । गिरः । पैतम् । पितृतम् । लिङ्गम् । वृत्तायुधम् । ह्रदम् । पयः । जालम् । सङ्गमम् । चतुरम् । चतुष्कयम् । उग्रदेशे ऋतािधपितृवनम लिङ्गवृत्तायुधे । ह्रद-जलसङ्गमम् । चत्वरोग्रदेशात् ।

---

१ 'सिकता' क पाठः । २ 'ताव' क. पाठः । ३ 'तुङ्गं' क. पाठः ।

(शिवयामले—

शिवपितृवनमेकलिङ्गवृत्तो-

द्भवजलसङ्गमचत्वरे सुदेशे ।)

अपि शिवगदितं विमुच्य शस्तं

निजगृह एव हि पूजनं मुमुक्षोः ॥ १ ॥

—-*०*०*-—

लेख[1]पञ्चाशते भूर्जे सङ्ग्रहे गणनामते ।

पदैर्नाना[2]विधैर्लोकप्रकाशे यदुदीरितम् ॥ १ ॥

दिविराणां लिपिज्ञाने गणाध्यक्षे महाविधौ ।

शास्त्रे सारस्वते सांख्ये दैवज्ञे ज्ञाननिर्भरे ॥ २ ॥

पुराणतर्कमीमांसावेदशास्त्रेषु चोदितम् ।

बोधये चाधिके भूर्जे पद्धतौ यदुदाहृतम् ॥ ३ ॥

एवमा[3]दिषु शास्त्रेषु तेषु यद्यत्प्रकाशितम् ।

तदहं कीर्तयिष्यामि श्रुत्वा चैवावधारय ॥ ४ ॥

येन विज्ञातमात्रेण सर्वज्ञत्वं प्रपद्यते ।

सारात्सारतरं वच्मि दध्नो घृतमिवोद्धृतम् ॥ ५ ॥

दिव्यं चक्षुः समाकीर्णं पश्यते सचराचरम् ।

परं बोधसुपारं च सर्वविज्ञानमुत्तमम् ॥ ६ ॥

पश्यते दिव्यदृष्ट्या च सर्वं त्रिभुवनोदयम् ।

एतज्ज्ञातेन भूर्जेन सर्वशास्त्राणि लेखयेत् ॥ ७ ॥

पश्यते सर्वशास्त्राणि लिखित्वा भूर्जसङ्ग्रहम् ।

शास्त्रं पूर्वकथाम्नाये संक्षेपात्कथयाम्यहम् ॥ ८ ॥

---

१ 'लेख्य' क. पाठः । २ सदैर्नाना' क. पाठः । ३ 'मादिमहा-शास्त्रे' क. पाठः ।

किं कृतं सीतया सार्धमत्रैवोत्तरमीरितम् ॥ ६ ॥
तरत्तरलसेनाभं तेन व्याप्तमिदं जगत् ।
वर्णान्येकोनपञ्चाशद्यस्मिंश्चक्रे व्यवस्थितिः ॥ ७ ॥
तैस्तु व्याप्तमिदं सर्वमक्षराक्षरपङ्क्तिभिः ।
शास्त्रे मन्त्रे च भूर्जे च उत्पन्नं मातृमण्डलम् ॥ ८ ॥
भूर्जेन धनसम्पत्तिस्तदर्थं सर्वकर्मकृत् ।
अर्थेनोपार्जितेनैव गुरुदेवाग्नितर्पणम् ॥ ९ ॥
देव्यग्निस्तुष्टो भाग्यानि पक्षे सद्गुरुसेवनम् ।
इत्थं गुरुतरं भूर्जमिहामुत्र व्यवस्थितम् ॥ १० ॥
येन विज्ञातमात्रेण सुखं जीवति मानवः ।
भूर्जाधीनाः प्रजाः सर्वा राज्ञां वै भूर्जलोचनम् ॥ ११ ॥
तच्च कायस्थितं यस्य तं कायस्थं जगुर्बुधाः ।
अज्ञाने तु यथा ज्ञानं प्रकाश सर्वजन्तुषु ॥ १२ ॥
तथा भूर्जं पृथिव्यां च सङ्ग्रहे सर्वजन्तुषु ।

अथ कालकलना[2] कथ्यते :—

आद्यक्षरं समुच्चार्य तावच्च निमिषः स्मृतः ।
निमिषद्वयेन तुटिर्लवः स्यात्तुटिकाद्वयम् ॥ १ ॥
षष्टिस्तु चषकाश्चैव घटिका समुदाहृता ।
घटिकाद्वयसम्भूतो मुहूर्तः स्यात्तथैव च ॥ २ ॥
त्रिंशन्मुहूर्तकं चैवमहोरात्रमुदाहृतम् ।
पञ्चदश ह्यहोरात्राण्याहुः पक्षं सितासितम् ॥ ३ ॥
पक्षद्वयेन मासस्तु ऋतुर्मासद्वयेन तु ।

---

१ 'स्वर्ग' क. पाठः । २ 'करणा' ख. पाठः ।

ऋतुत्रयेणायनं स्यात्संवत्सरोऽयनद्वयम् ॥ ४ ॥
एतत्सुराणां दिवसं प्रोक्तं श्रीच्छुरिकामते ।
अहोरात्रमथो [illegible]द्रादीनां तथैव च ॥ ५ ॥
द्वात्रिंशत्तु सहस्राणि लक्षैश्चतुष्प्रमाणकैः ।
प्रोक्तं कलियुगं चैव द्विगुणं द्वापरं तथा ॥ ६ ॥
त्रिगुणं च तथा त्रेता कृतयुगं चतुर्गुणम् ।
चतुर्युगैकसप्तत्या मन्वन्तरं जगुर्बुधाः ॥ ७ ॥
मन्वन्तरप्रमाणेन दिनमेकं तु ब्रह्मणः ।
ब्रह्मणोऽनन्तरं विष्णोः केशवाख्यस्य सुव्रत ॥ ८ ॥
केशवानन्तरं रुद्रो रुद्रस्यान्ते महेश्वरः ।
सदाशिवस्तु तस्यान्ते भुङ्क्ते माया ह्यतःपरम् ॥ ९ ॥
इत्थं संवत्सरं प्रोक्तः देवादीनां सुरेषु च ।
अत्र संवत्सरे पक्षे तिथयः समुदाहृताः ॥ १० ॥
प्राक्प्रतिपद्वह्नितो द्वितीयायामथ द्विधा ।
गिरिकन्या तृतीयायां चतुर्थीमायुधान्यपि ॥ ११ ॥
पञ्चमीं तु शरः प्रोक्तो षष्ठीं भौमाधिपीं जगुः ।
तथा चाषाढसप्तमीं चामुण्डा बृहदष्टमीम् ॥ १२ ॥
महानवमीं समयां दशम्यां यामतःपरम् ।
एकादशीं वैष्णवीं च इन्द्रं च द्वादशीं विदुः ॥ १३ ॥
त्रयोदशीं चतुर्दशीं शिवस्य परमात्मनः ।
पौर्णमासी ह्यमावसी तिथयः समुदाहृताः ॥ १४ ॥
मार्गशीर्षादिमासेषु शुक्लपक्षादयः स्मृताः ।
वसन्तादिक्रमेणैव ऋतवः समुदाहृताः ॥ १५ ॥

रविश्चन्द्रस्तथा भौमो बुधो गुरुस्तथैव च ।
शुक्रः सौरिर्ग्रहाणां च वाराः स्वस्वोदये स्मृताः । १६ ।
अनन्तरं ह्यत्र दिने ह्यागमानां यथाविधि ।
विष्टिस्तु परमा शक्तिः शनिः साक्षात्सदाशिवः । १७ ।
रात्रिशक्तिसमुद्भूता दिवसो भैरवः स्वयम् ।
वेदान्तिके यथा वेदा यद्यत्कर्म तु लेखकाः ॥ १८ ॥
तत्तत्सर्वं तथा कुर्याद्रात्रौ नैव च नैव च ।
स्वीकृतान्यत्र माणानि प्रमाणानामुदाहृतम् ॥ १९ ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन लेखनीयं न पण्डितैः ।
तथा चोक्तं भगवता ह्यागमेऽपि यथार्थतः ॥ २० ॥
विषयेष्वतिकष्टाब्दे विषया पार्थिवाः स्थिताः ।
तस्मात्किञ्चिदागमोक्त्या कश्मीरेषूच्यते किल ॥ २१ ॥
त्रिविष्टपस्य सारं तत्पार्थिवं क्षेत्रमैश्वरम् ।
तत्रापि सारं हिमवांस्तत्र सारं सतीसरः ॥ २२ ॥
सती च पार्वती ज्ञेया राजा ज्ञेयो हरांशजः ।
तत्राधिपत्यमासाद्य चक्रवर्तिपदे स्थितिः ॥ २३ ॥

अथेदानीं विषयानां कलनाप्युच्यते:—

किल खोयाश्रमिकादारभ्य[1] एकेनविषयस्तथा । कौबेर्यां प्राच्यां प्रतीच्यां अमङ्गर्यां प्रतीपाद्या प्राबृष्याद्यम् । प्रोख्यं । प्रेख्यं । स्रोन्मत्तोयम् । सौमानेयम् । सौदम् । साम । सांराज्यं । मुद्रासिद्धान्तम् । सौरभेयम् । सैंहिकेयम् । सिद्धा सिक्तम् । सोदरे

---

१. 'खोश्रामि' क. पाठः ।

सुवर्चसम् । सोमम् । सोमपम् । पानमनाक् । नाकम् । आवापनम् । सारतरम् । शाननम् । विद्युत् । अनङ्कम् । सारङ्कम् । यथा शल्यमस्ति । पिण्डापुत्रेविज्ञायेति । यतः परं रामणी स्वात्म्यं हस्ताहेत्वलिकः स्वान्या स्वारादी वैणवीणावादित्रकाः स्वरास्वरादीयस्वरूपमाह । यथा वदति हीनः स्यान्निवृत्तं वैराग्यम् । वैनतेयम् । सुवर्णपुच्छम् । विराजं । राजमानं । वैराज्यम् । विवाहिकम् । वैहं । वागुरिका । सारीसुरवृत्तं । सुन्दरिसुषाणाम् । सुजनम् । सागसागरम् । कपटिका । कुन्तम् । कुलिशम् । कुत्सितम् । कुशूलिनम् । कुचैलिनम् । काकवृत्तम् । कारीयम् । कावीरम् । कुमुदिनी । कुन्तार्णम् । कलिकार्णम् । कारागृहम् । बन्धनालयम् । कालवृत्तम् । कुलजम् । काश्मीरम् । कश्मीरजन्म । वागुकुलम् । वादीवर्षवृषस्कन्दं । मन्दं । वराहादर्शनम् । सारात्पारम् । वृत्रहनम् । वृषवृत्रतदाहवी । वृत्तम् । आज्यम् । घुषशिवादाराकारं । सारं । वारणं । सावदानं । वृन्दं । वृन्दारकं । रागं । वटवृत्तवृन्दं । वृहद्भट्टारकम् । नालं । सालं । सादारणम् । वृत्त । सुषेणं । एषां सप्तविंशतिविषयाणां अन्तरालोपवेषणकः । यत्रः—

खोयाश्रमिकादारभ्य कामराजं स्मृतं बुधैः ।
वातूललहरान्तं च नगरैः परिवारितः ॥ १ ॥
मध्यं मराजमित्युक्तं ग्रामपञ्चसहस्रकम् ।

---

१ 'वामूल' ख. पाठः ।

श्रीवन्तकादथारभ्य मनुवान्तं स्मृतं बुधैः ॥ २ ॥
मनुवाराजमित्यूचुः पूतनात्कथ्यते किल ।
सतीसरसि ग्रामाणां यत्प्रमाणमुदीरितम् ॥ ३ ॥
षष्टिग्रामसहस्राणि षष्टिग्रामशतानि च ।
षष्टिर्ग्रामास्त्रयो ग्रामा ह्येतत्कश्मीरमण्डलम् ॥ ४ ॥

अर्कं समुपताकीक्रान्तं सारमणं विप्रीतार्कं विस्तीर्यं तमाद्यायेयं पादुकेयं अर्पीयं प्रस्थमुद्धणमुदधिः वापी प्रतापपुरवासिनमस्तीत्यत्र विहस्तमङ्गलः । वारणः । हस्तिनः । सिंहः । केसरी । हरिः । मृगः । मृगाधिपः । वाणीवाकरकोठं । पालकीवास्थरणम् । व्यक्तम् । अङ्कस्थमङ्कं । रङ्गं । स्वामीश्वराधिपत्याधिपतिकाः । प्रहरणं । प्राप्या । तत्पादम् । पाकेयम् । दुरिधाप्रशमनं । चारोदधिश्च स्त्री स्वामी । स्वरी । स्वाधीः । स्वल्पप्रसाधारीकः । परिवारश्चित्तनिग्रहं । हारहराविहारादिकं । स्वामी । सुतोऽर्भकः । खट्वाली । लीला । कोलिका । मुक्तावली । हृदिवारिका । धान्यकच्यका । कन्दुकधवारणं । स्फारणं । स्फुटं । सारं । सरं । सारमादितं । वारिधारीविस्थारणं । स्थालं । सालं । मुलहरणं । सर्णारीयं । साहसारसं । सुशूलिनी । स्त्री स्त्रैय्यं । स्त्र्यैयत्वं । स्त्रीरालेयं । स्त्रीवृत्तेयं । स्त्रीनूरागेयं । वर्षाभूः । पुनर्भूः । पुनरत्रार्थं । शब्दादिधर्मतत्त्वज्ञं च । गणनाकुशलौ शुची नानालिपिज्ञौ

---

१ 'शिथिज्ञौ' ख. पाठः ।

कर्तव्यौ राज्ञा गणकलेखकौ । लेखोऽयं प्रकारम् । लेख्यं । लौलेयं । लेख्यं लोकपदेदां । लोकानुत्तरं । लोकाकारं । लोलाख्यं । लेख्यहारोऽयम् । लेख्य-साद्धनं । षडङ्गेयं षडङ्गं । षण्णां षडध्वा । षोडसारं । षडरं । षष्टीष्टं । षडाङ्गारं । शासनं । साद्धकोऽयं । सोर्चनामं । सार्वभौमोऽयं । सारसिकः । साननिकः । सारकः । सारासारीयं । सौपर्णं । पाठीनः । पाठी । पाठनी । पाठकः । पाठनीकः । पौठीनः । पौरुषः । प्राकृतिः । प्राकृतेयम् । प्रावृत्तान्तं । प्रोन्मत्तेयम् । प्रोवाचकः । वाचीकाकाराः । सामिः । सर्वं । सान्तरम् ॥

यस्य संपुटिका नास्ति पिता यस्य न पण्डितः ।
.... ॥ १ ॥

आचार्यत्वमधःकृतं कुरचनाधुर्यैः क्रियाब्राह्मणै-
मूर्खैर्नापितचेटकैरपि महावैद्यत्वदर्पः धृतः ।
सारङ्गैश्च महातपस्विपदवीं ज्योतिर्गणप्रक्रिया
मीनैर्[1]प्राणहरैरहो महदिदं माहात्म्यमुग्रं कलेः । २॥

सपापा सपापं द्वे.........सादत्वग्रभयः । (?)
यस्यैतानि न विद्यन्ते सगुरुर्भवमोचकः[2] ॥ ३ ॥

दीनारमेकोऽस्ति ममेन्दुवक्त्रे !
कथापटप्रान्तसुबद्धबद्धम् ।
उपार्जितोऽयं बहुभिः प्रयत्नै-
स्तदेवमर्धेन कुरु प्रसादम् ॥ ४ ॥

यस्य देवस्य यो धर्मः प्रवृत्तिः सार्वलौकिकी ।

---

१ 'मेण' ख. पाठः। २ 'मोदकः' ख. पाठः।

श्रुतिस्मृतिविरुद्धोऽपि देवदृष्टिः स उच्यते ॥ ४ ॥
धर्म एव हतो हन्ति धर्मो रक्षति रक्षितः ।
तस्माद्धर्मो न हन्तव्यो मा नो धर्मो हतोऽवधीत्[1] ॥ ५ ॥
विप्रो धर्मद्रुमस्यादौ स्कन्धशाखा महीपतिः ।
सचिवाः पत्रपुष्पाणि फलं न्यायस्य पालनम् ॥ ६ ॥

अथ साक्षिणः :—

तपस्विनो दानशीलाः कुलीनाः सत्यवादिनः ।
धर्मप्रधाना ऋजवः पुत्रवन्तो धनान्विताः ॥ १ ॥
त्र्यवराः[2] साक्षिणो ज्ञेयाः श्रौतस्मार्तक्रियापराः ।
स्त्रीबालवृद्धकितव–मत्तोन्मत्ताभिशस्तकाः[3] ॥ २ ॥
रङ्गावतारिपाषण्डिकूटकृद्[4]विकलेन्द्रियाः ।
पतिताप्तार्थसम्बन्धि–सहायरिपुतस्कराः ॥ ३ ॥
साहसी दृष्टदोषश्च[6] निर्धूतश्चेति[7] साक्षिणः ।
उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोऽपि[8] धर्मवित् ॥ ४ ॥
सर्वः[5] साक्षीसंग्रहणे[9] चौर्यपारुष्यसाहसे ।
वृषो हि भगवान् धर्म अतः कोऽप्यगतेष्यलम् ॥ ५ ॥
वृषभं तं विदुर्देवास्तस्माद्धर्मं न लोपयेत् ।
वरं वाराणसीखण्डमण्डेनोदरपूरणम् ॥ ६ ॥
नतु ब्रह्माण्डखण्डेऽस्मिन्राज्यं दोर्दण्डमण्डितम् ।

---

१ 'ऽब्रवीत्' ख. पाठः । २ 'त्रिपुराः' ख. पाठः । ३ 'त्ताभिषक्तथा' ख. पाठः । ४ 'रूपकृ' ख. पाठः । ५ 'सर्वे' ख.पाठः । ६ 'कृष्ट' ख. पाठः । ७ 'निर्मितश्चेति' ख. पाठः । ८ 'भवेद्देको' ख. पाठः । ९ 'सर्वसाक्षी संग्रहण सर्वे' ख. पाठः ।

ब्राह्मणस्य सुवर्णमयूखभित्तिर्योजनकोटिरेका यत्र नगरे अनेकविलासिनः सन्ति नानारूपधराश्च। योजनकोटिविभागः (१००००००)।

अत्रोपरि कालाग्निरुद्रस्य नानाघोरचण्डज्वालामहावृताः शिखायोजनकोटयो दश, यत्र तेजोमया अणवः सन्ति। योजनानां विभागोऽयं (१०००००००)।

अत्रोपरि कालाग्निरुद्रस्य भुवनं योजनकोटिर्यत्र परिवारयुता देवः साक्षात्स्थितः स्वयं तत्र। योजनकोटिविभागः (१००००००)।

अत्रोपरि शिखानां धूमनयोजनकोटयः पञ्च। विभागोऽयं विद्यते ५००००००।

अत्रोपरि नरकावनिः यत्र प्रागुक्तकाः सपापकर्मसम्बन्धहेतुना मनुष्याः क्रोशं कुर्वन्तः स्थितास्तत्र योजनकोटयो द्वात्रिंशतिः (३२००००००)।

अत्रोपरि योजनैश्च कूष्माण्डरुद्रस्य भुवनं, यत्र देवः साक्षात्कूष्माण्डरुद्रो भगवान्भूतभावनस्थितिर्योजनलक्षाणि नवनवतिः (६६०००००)।

अत्रोपरि रसातलं नाम पातालं, यत्रानन्ताख्याः फणीश्वरदेवाः सन्ति। योजनसहस्राणि दश (१००००)।

अत्रोपरि विशालाख्यं नाम पातालं, यत्रानेकविषयाः सन्ति, रम्यरम्यतरा देवदेवपत्न्याः सन्ति योजनसहस्राणि दश (१००००)।

अत्रोपर्यशालाख्यं नाम पातालं, यत्र समन्ताच्छुभ्रद्युतिदेवासुरदेवताधिष्ठितस्वरूपाः चेतन्यात्रिफञ्जप्रभापिञ्जरा रमन्ति। योजनसहस्राणि दश (१००००)।

अत्रोपर्यपयशालाख्यं नाम पातालं, यत्रानेकरचनावन्तः सन्तो भवन्ति। योजनसहस्राणि दश १०००० ।

अत्रोपरि मण्डलाख्यं नाम पातालमनेकरत्नविच्छित्तिपातालपौरुषीयुतं, यत्र भवनगोश्वभ्रभासितं भुवनत्रयं, योजनसहस्राणि दश (१००००)।

अत्रोपरि पातालाख्यं नाम पातालं यत्र लग्नसंवलितपादकीवतारसंचारकिरातपतेः, यत्र योजनसहस्राणि दश प्रमाणं, हाटकमयसमारम्भसारम्भस्वतालविगलितानेकविचित्रचैतन्यस्वरूपाविश्वव्यापी भगवान् हाटकेश्वरदेवतः स्थितः भुवनेऽस्मिन्प्रमाणमित्याहुः, (१००००)।

अत्रोपरि भूमेः कम्पनिकायोजनसहस्राणि विंशतिः। परिमाणम् (२००००)।

अत्रोपरि जम्बुद्वीपं योजनसहस्राणि पञ्च, परितो दिग्विदिशाश्चतुर्गुणास्थाः। यत्र मध्ये मेरुः स्थितः। जम्बुद्वीपपरिमाणं योजनानि (५०००)।

				शि				
			स	ह्र	स			
		ङ्क	१६	१	२	च्छे		
	६	१०	९	१०	१०	१६	६	
६	७	८	६	१०	१६	९	१०	६
	८	१	२	शि	स	६	११	
		५	९	१	६	१		
			०	१	९			
				सि				

मेरुपर्वतपरिमाणम् ।

ततः क्षारसमुद्रपरिमाणं योजनसहस्राणि दश, यत्र शेवालविद्रुमकम्बवाकुलिते शङ्खरत्ननानाविधं जलमकराकारं तरलिततारहाराभरणं भवति । योजनपरिमाणम्, (१००००) ।

तत्परतः शाकलद्वीपं तत्र अन्तिकोल्लसितयोजनलक्षद्वयं इति परिमाणम्, (२०००००) ।

ततः क्षीरसमुद्रो वर्तुलभुवनाकारं । प्रमाणं योजनलक्षद्वयं (२०००००) ।

ततः कुशद्वीपं योजनलक्षचतुष्टयं परिमाणमिति (४०००००) ।

---

१ 'अत्र (१) संख्या ख. पुस्तके वर्तते' ।

ततो दधिसमुद्रो योजनचतुष्टयमिति परिमाणं, यत्रानेकप्राणिनः सन्ति देवेन्द्राभाः सागराम्बरविश्वरूपचाराः सन्ति। कलनया यो० (४०००)।

तत्परितः क्रौंचद्वीपो योजनलक्षाष्टकमिति देवेन्द्रसदृशजनाः सप्त, तत्र सर्वैः कालकल्पना कैश्चिदुज्झिता। यो० (८०००००)।

ततो घृतसमुद्रो योजनलक्षाष्टकं परिमाणं, यत्र जगदाप्यायकं हिमकरनिकरहरहसितासितच्छदच्छविप्रदीप्ततेजोराशिवन्तः स्थितास्तिष्ठन्ति। यो० (८०००००)।

ततः शाल्मलिद्वीपः योजनलक्षषोडशकं, यत्रानेकविच्छित्तिवैमानिकं प्रभावाप्रभावमानवधर्माम्बिरताः यत्र स्वभावात्परिपूरितदिगन्तरा इत्येव प्रकरणम्। यो० (१६०००००)।

ततः शार्करद्वीपपरिमाणं, यत्र योजनलक्षषोडशकम्। अत्रासि(?)च्छर्करोदकस्वादयुतैकपादभिषग्वारिशातकलक्षवाः द्रोणपौरुषिकाण्डकालवृन्दवन्दितपादपद्मुरासवक्रयकरणप्रमाणं। यो० (१६०००००)।

ततो गोमदाख्यो पवनयोजनलक्षद्वात्रिंशतिप्रमाणमित्याहुः (३२०००००)। तत्परतो मधुसमुद्राः योजनलक्षाणि द्वात्रिंशतिमयत्वात्।

परामृतसमुद्भूता कला सप्तादशी परा [?]।
महाभैरवतेजस्वी तत्कालगलितामृतम् ॥ १ ॥

तन्मध्यं देवदेवेशि तद्रक्षेषु समुद्भवम् ।
तस्मादृढाज्ञातमेवं सर्वामरतदेवताः ॥ २ ॥

वल्लभाध्यायकोदम् रूपेण स्थितं तत्र तन्मध्यं, यो० (३२०००००)।

ततः पुष्करद्वीपो योजनलक्षाणि चतुःषष्टिप्रमाणमिति । यत्र पुष्करपरमेश्वरतन्त्रे सारावल्यां संवादेन गुञ्जुभ्यन्ते सर्वे पुष्कराः, यत्रानेकजन्तवो विविधाः सन्ति । तत्र स्थले नानारूपधराः परा धरित्रीवराः वैदित्रधात्रैकरधना निषङ्गाः । यो० (६४०००००)।

ततः मादृदकसमुद्रो योजनलक्षचतुःषष्टिकलनया भवत्येतद् । यत्र सुस्वादूदकाः दुर्विदोषपरिष्कराः यदुत्तरान्तरसितप्रभारञ्जितकटाक्षदीक्षिताः परिभवन्ति । योजन परिमाणम् (६४०००००) ।

ततो हेममयी भूमिर्यत्र मेरुसमप्रभा ।
उत्तप्ता भास्वराकारा तप्तसौवर्णसच्छिखा ॥ १ ॥

शैलेयसन्निभाः स्वभावभुवनप्रभाहर्म्यवातायनप्रभृतयः, मयूखनखरपुरोदितपतिपीकरीकृतनखांशुमालावलीपिञ्जरं सञ्चयीकृतप्रवालसञ्चयवल्लालितखेचरीप्रभातलमित्यर्थः । योजनलक्षाणि (२००००००)

ततो लोकालोकपर्वतः योजनसहस्राणि दशकमत्र सप्ताश्वरथवाहनो रविरुदेति पर्येति, सहस्ररश्मिप्रभापुञ्जपिञ्जरित, सुरासुरवन्दितपादपद्माभ्युदयस्वरूपपरिभूषितपादयुगललालितसद्वंशमणिप्रदीप्ततडित्प्ररोहपरिपी-

वरीभूतनखांशुमौलिर्जयति । यो० [१००००] ।

तत्परतस्तमोमयभूमियोजनकोटिपञ्चत्रिंशल्ल-क्षाणि एकोनविंशतिसहस्राणि चत्वारिंशतिः यत्रा-नेकस्वयंप्रकाशेन सञ्चरन्ति परमेश्वरमर्चयन्ति ३५-१६०४० । अस्मिन्स्वयंगर्भे स्थितिः ह य० [४७०००००] कटाहयोजनकोटिरेका [१०००००००] । एवं पृथिवी-पतिपरिमाणम् यो० [५००००००००] इति भूर्लोकस्य परिमाणम् ।

अत्रोपरि भुवोलोकस्य मेघानां योजनलक्षमेकं यत्रानेकशरीरवन्तो विद्यन्ते च [१०००००] । अत्रोपरि वायुपथयोजनसहस्रदशकमिति प्रमाणं, शम्भुर्यत्रा-नेकजगदाप्यायनकनकनिकरहारहसितसिदच्छदच्छविपू-र्णामृतरससाम्राज्यसुन्दराङ्गा यत्र [१००००००] । अत्रो-परि भौममण्डलस्य चन्द्रयच्चायोजनदशसहस्रपरिमाण-मिति अन्यच्च शिष्टं पूर्ववत् [१००००] । अत्रोपरि बुधमण्डलस्य योजनसहस्राणि दश, यत्रानेकसोमाति सौम्यग्रहगृहवर्तिनः सन्तः सन्ति परमरूपधारिणस्ते-ऽप्युक्ताः किल यत्र [१००००] । अत्रोपरि बृहस्पतिम-ण्डलस्य योजनसहस्रदशसङ्ख्याप्रमाणं, यत्रानेकशास्त्र-विषयः सन्त्यत्र निश्चयः यो० (१००००) । अत्रोपरि शुक्रमण्डलस्य योजनसहस्राणि दश संख्याप्रमाणं [१००००]। अत्रोपरि शनैश्चरमण्डलस्य योजनसहस्राणि दश परिमाणं, यत्रानेकजनपदनिष्ठितस्थितवासिस्मर-

ज्वरजननाम्भवेत् यो० [१००००]। अत्रोपरि सप्तर्षिमण्डलस्य योजनलक्षाष्टादशकं, यत्र

मनुगौतमसंवर्तविष्णुच्यवनकश्यपाः।
पितामहोऽङ्गिरो दक्षो यमापस्तम्बदेवलाः॥ १॥
बुधबौधायनव्यासवसिष्ठजमदग्नयः।
लिखितच्छागलेयात्रिविश्वामित्रमरीचयः॥ २॥
सोमनारदहारीतयाज्ञवल्क्यप्रचेतसः।
कात्यायनोऽथ जाबालिः पैठीनसिसुमन्तवः॥ ३॥

एते महर्षय अत्र निवसन्ति, तस्य यो० [१८००००००]। अत्रोपरि ध्रुवमण्डलस्य योजनसङ्ख्यापरिमाणमस्त्येति लक्षमेकं [१०००००]। अतः परमिन्द्रस्य राज्यं योजनसहस्रनवत्यादिलक्षमेकपञ्चाशतिः एतद्द्युवोलोकस्य परिमाणं, यत्र त्रयस्त्रिंशद्देवकोटयो नानावैद्यानुरूपाः सन्ति। यो० [५११६००००]।

अत्रोपरि स्वर्लोकस्य योजनकोटिरेका, यत्र ब्रह्माद्या देवाः सन्ति, तत्राध्ययनऋग्यजुःसामाथर्वाणं वेदः पाठका ये ये ज्ञानवर्तिनः सन्तः सन्ति यो० [१००००००००]।

अत्रोपरि महर्लोकस्य योजनकोटिचतुष्टयं यत्र विष्णुलोकं विख्यातं, यत्रेन्द्रनीलमरकतमणिनिभं भरितवाद्यकश्रुतस्थानानि वैचित्र्यवन्तः सन्ति। प्रमाणं यो० [४००००००००]।

अत्रोपरि जनलोकस्य परिमाणं योजनकोटिषोडशकं, यत्र देवो रुद्रः स्वयंप्रभुरेकरुद्रकोटीपरिवृतः। ततो योजनको० (१६००००००)।

अत्रोपरि तपोलोकस्य परिमाणं योजनकोटिद्वात्रिंशतिः, यत्र सदाशिवः साक्षाद्रूपी शिवः शान्तिः स्वेच्छाचारी स्वयंस्थितः। अत्र योजनसंख्याको० (३२०००००००)।

अत्रोपरि सत्यलोकस्य परिमाणं योजनकोटिरेका, यत्र दण्डपाणी रुद्रः साक्षात्स्थितः यत्र यदूर्ध्वदण्डेन पुण्यशालिनां जन्तूनां द्वारमुद्धाटयति। यत्र योजनको० (१००००००)।

एवमेतद्ब्राह्मणस्य कालकलनाविभागः दृष्ट्यानया दिव्यम् (१०००००००००)।

इत्येतत्कथितं लोकप्रकाशं शाश्वतीमतम्।
येन विज्ञानमात्रेण सर्वज्ञत्वं प्रपद्यते॥ १॥

इति क्षेमेन्द्रविरचिते सर्वशास्त्रोद्धृते लोक--
प्रकाशके चतुर्थः प्रकाशः॥ ४॥
इति लोकप्रकाशः समाप्तः॥